

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2010

Romana Skutková

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

System vzdělávání seniorů

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
Mgr. Olga Doňková

Vypracovala:
Romana Skutková

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *System vzdělávání seniorů* zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 24. 4. 2010

.....
Podpis

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Olze Doňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc a cenné rady, které mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Dále děkuji účastníkům průzkumného šetření, kteří mi věnovali svůj čas a podělili se o své zkušenosti se studiem na Univerzitě třetího věku.

Děkuji také své rodině a přátelům za velkou podporu a pomoc v průběhu celého dosavadního studia.

Skutková Romana

OBSAH

Úvod	3
Teoretická východiska práce	
1. Vymezení pojmu stáří a jeho periodizace	5
1.1 Dělení stáří: kalendářní, biologické a sociální stáří	7
1.2 Charakteristika procesu stárnutí a změny s ním spojené	8
1.3 Demografický vývoj	10
2. Věda a vzdělávání seniorů	12
2.1 Andragogika	12
2.2 Gerontogogika	14
2.2.1 Význam a funkce vzdělávání seniorů	15
2.2.2 Specifika vzdělávání seniorů	18
3. Systém vzdělávání seniorů v ČR	19
3.1 Celoživotní vzdělávání	20
3.2 Vzdělávání seniorů	23
3.2.1 Cíle vzdělávání seniorů	24
3.2.2 Faktory a bariéry ovlivňující vzdělávání seniorů	26
3.2.3 Metody vzdělávání seniorů	28
4. Formy vzdělávání seniorů	30
4.1 Kurzy	30
4.2 Kluby aktivního stáří (KLAS) a kluby důchodců	31
4.3 Univerzita volného času	32
4.4 Rozhlasová akademie třetího věku (RATV), Akademie třetího věku (A3V)	33
4.5 Univerzity třetího věku (U3V)	34
4.6 Jiné formy vzdělávání seniorů v ostatních zemích světa	35
5. Shrnutí teoretické části	36

Vlastní průzkum	
6. Průzkum spokojenosti se studiem na U3V	37
6.1 Cíle průzkumu a formulace hypotéz	37
6.2 Charakteristika výzkumného vzorku	38
6.3 Metody	40
7. Prezentace výsledků	42
8. Diskuze	51
9. Závěry průzkumu	54
Resumé	55
Anotace	56
Seznam použité literatury	57
Odkazový a poznámkový aparát	60
Seznam symbolů a zkratek	61
Přílohy	62

Úvod

„Každý věk je určen k učení a tytéž meze jsou dány člověku pro život i pro učení.“

J. A. Komenský

Tématem mé bakalářské práce je „**Systém vzdělávání seniorů**“. Právo na vzdělání je obsaženo již v Listině základních práv a svobod a netýká se jen mladé generace, ale všech, bez rozdílů věku. Vzdělání je tedy důležité a přínosné nejen pro mladé, ale také pro dospělé a seniory. Edukace patří mezi tzv. vyšší potřeby, dává životu smysl. Ve své práci se chci zabývat vzděláváním seniorů, protože si myslím, že toto téma je vzhledem k prodlužování věku aktuální, přesto opomíjené, což potvrzuje nedostatek aktuální literatury k tomuto tématu. Proto je třeba často vycházet z literatury o vzdělávání dospělých. Potřeby seniora se ale v mnohém mohou lišit. V posledních letech se rozšiřuje nabídka kurzů pro seniory. Existují také Kluby aktivního stáří, Univerzita volného času, Akademie třetího věku anebo nejznámější Univerzity třetího věku. Další vzdělávání je pro seniory nejen o rozšiřování vědomostí, ale také je to výplň volného času či navázání nových společenských vztahů. Vzdělávání ve vyšším věku dává životu smysl, který často senioři ztrácí. Výhodou je, že dnes může studovat každý, kdo má zájem, bez ohledu na věk.

V *první kapitole* teoretických východisek práce se chci zaměřit na vymezení pojmu stáří a jeho periodizaci, dělení stáří, charakteristiku procesu stárnutí, změny spojené s procesem stárnutí a demografický vývoj. Domnívám se, že je důležité nejprve vymežit základní pojmy spojené se stářím, stejně tak jako proces stárnutí a změny ve stáří, které ovlivňují život seniora. V *kapitole druhé* vymezím dvě základní vědy, které se zabývají, jsou spojené, se vzděláváním dospělých či seniorů. Jako první se budu věnovat andragogice, která se zabývá vzděláváním dospělých. Poté se zaměřím na poměrně mladou vědu – gerontogogiku, která z andragogiky vychází a zabývá se přímo vzděláváním seniorů, jako specifické skupiny. Dále budu věnovat pozornost v této kapitole významu, funkcím a specifickým vzděláváním seniorů, kterými se gerontogogika zabývá. V další, *třetí, kapitole* se budu zabývat systémem vzdělávání seniorů v České republice. Na začátku se zmíním, proč edukace seniorů vznikla, proč je důležitá – jaký je důvod vzniku až v současné době. Krátce se zmíním o některých dokumentech, které

se vzděláváním seniorů souvisí. Dále popíšu, kam vzhledem ke vzdělávacímu systému ČR patří vzdělávání seniorů a nastíním jeho koncept. V další části kapitoly se budu věnovat vlastnímu vzdělávání seniorů. Zmíním se o počátku vzdělávání seniorů v ČR, co je to vzdělávání jako proces a jak je realizován. Popíšu cíle vzdělávání seniorů, jaké faktory a bariéry ovlivňují vzdělávání této specifické skupiny a popíši vybrané metody vzdělávání seniorů. V **kapitole čtvrté** se budu podrobněji věnovat formám vzdělávání seniorů, které jsou v ČR – od kurzů pro seniory, přes kluby aktivního stáří, až po Univerzity třetího věku. Krátce se zmíním o takových formách vzdělávání seniorů, které se uplatňují především nebo zcela v jiných zemích světa. V **poslední kapitole** teoretické části bych ráda krátce shrnula poznatky získané při psaní teoretické části a vyzdvihla nejdůležitější části práce.

Empirická část práce je věnována průzkumu za účelem zjištění, zda v ČR, kde vzdělávání seniorů probíhá poměrně dlouhou dobu, jsou potřeby seniorů vzhledem ke vzdělávání uspokojovány, tak jak si sami senioři představují. Mým cílem je tedy zjistit, zda jsou posluchači na Univerzitách třetího věku spokojeni se vzděláváním. Dále budu zjišťovat jaká je motivace účasti na vzdělávání v pozdějším věku u posluchačů U3V a jaké je hodnocení studia na U3V vzhledem ke specifickým vzdělávání ve stáří. Pro průzkum jsem zvolila metodu kvalitativního výzkumu – strukturovaný rozhovor, protože se domnívám, že tato forma bude pro seniory nejvíce příjemná. Zároveň mohu kontrolovat, jakým směrem se bude rozhovor ubírat, aby se nevybočovalo od původního záměru. Myslím si, že např. průzkum pomocí dotazníků by nebyl pro seniory vyhovující, protože samotná představa vyplňování nějakého dotazníku je může odradit, také senioři vzhledem ke svému věku mohou mít problémy se zrakem, a tudíž by jim mohlo čtení dotazníku dělat problémy. Myslím si, že rozhovor je také více vyhovující, protože dává možnost vyjádřit se vlastními slovy, pokládané otázky mohou být dodatečně vysvětleny či upřesněny. Tento průzkum bude probíhat na Univerzitě třetího věku.

Bakalářská práce je určena nejen laické veřejnosti pro získání poznatků o tomto tématu, které je stále opomíjené, ale také odborné veřejnosti, a to především výzkumnou částí práce, kde je zjišťováno, zda jsou poskytované služby dobře nebo špatně nastavené.

Teoretická východiska práce

1. Vymezení pojmu stáří a jeho periodizace

Stáří je posledním vývojovým obdobím života a je těžké ho definovat. Obecně lidé považují za počátek stáří odchod do důchodu. Také lidé různého věku považují za „starého“, člověka v různém věku. Je to dáno podle mého názoru tím, že mladým lidem přijde tento věk příliš vzdálený, a proto za „staré“ označují jedince ve středním i nižším věku. Čím je člověk starší, tím více posouvá tuto hranici vlastní definice stáří. Podle WHO se jako stáří označuje věk od 60 let výše. Stáří se dělí na několik etap. Nejčastěji používaná **periodizace stáří**, která je celosvětově uznávaná, dělí stáří na rané, vlastní a dlouhověkost:

- **rané stáří (*senescence*):** 60 – 74 let
- **vlastní stáří (*senium*):** 75 – 89 let
- **dlouhověkost:** 90 let a výše

(Příhoda, 1974, s. 62).

Do popředí zájmu se nyní dostává členění, které uvádí Mühlpachr. Toto členění se zaměřuje více na změny spojené s určitým obdobím stáří. V první řadě je touto změnou adaptace na odchod do důchodu a s tím spojená reorganizace času – mladí senioři, poté medicínské problémy a změna funkčního stavu – staří senioři a nakonec soběstačnost a zabezpečení – velmi staří senioři. Mění se také věkové rozmezí:

- **mladí senioři:** 65 – 74 let
- **staří senioři:** 75 – 84 let
- **velmi staří senioři:** 85 let a výše

(Mühlpachr, 2008).

Toto členění je podle mého názoru zajímavé v tom, že zatímco spodní hranice věku, označující člověka jako seniora, je o 5 let zvýšena (oproti té stávající), hranice označující člověka jako velmi starého je o stejný počet snížena. Hranice střední etapy začíná stejně v obou děleních – věkem 75 let. Myslím si, že navýšení spodní hranice se

brzy stane všeobecně uznávané, protože stejně tak se zvyšuje hranice pro odchod do důchodu. Snížení hranice označující člověka jako velmi starého by podle mého názoru mohlo souviset s životem plným stresu, nezdravým stravováním apod., čímž dochází k rychlejšímu opotřebení organismu. Takže přestože se věk, kterého se lidé dožívají, prodlužuje, tak k opotřebení organismu může dojít mnohem rychleji. Ponechání hranice 75 let u střední etapy stáří může být spojeno s určitými změnami a pravděpodobně počínajícími nemocemi typickými pro stáří jako takové.

Gruberová definuje stáří jako „*poslední ontogenetické vývojové období v životě člověka, které v sobě nese pečeť období předcházejících, tj. odpovídá do značné míry stylu života, který člověk žil zejména ve středním věku, ve fázi dospělosti. Je to biologický proces, který je charakterizován tím, že je nezvratný a končí smrtí jedince*“ (Gruberová, 1998, s. 5). Dále také uvádí, že někdy se místo označení stáří používá eufemismus „třetí věk“, a to především ve spojení s univerzitou třetího věku (viz kapitola 4.5).

Pacovský popisuje stáří jako „*specifický biologický proces, který je charakterizován tím, že je dlouhodobě nakódován, je nezvratný, neopakuje se, jeho povaha je různá, zanechává trvalé stopy. Jeho rozvoje se řídí druhově specifickým časovým zákonem. Podléhá formativním vlivům prostředí.*“ (Pacovský, 1981, s. 57).

Stáří jako „*pozdní fázi ontogeneze a přirozený průběh života*“ definuje Mühlpachr (Mühlpachr, 2008, s. 18). Dále také uvádí, že je „*důsledkem a projevem geneticky podmíněných involučních procesů modifikovaných dalšími faktory a je spojeno s řadou významných změn sociálních*“ (Mühlpachr, 2008, s. 18). Všechny tyto změny se vzájemně prolínají.

Definice stáří můžeme v literatuře najít celou řadu. Přesto najdeme rysy, které jsou v těchto definicích společné. Především je to poslední vývojová etapa života člověka, která končí smrtí jedince. Právě proto by neměla být považována za nechtěnou, ale za možnost. Možnost splnit si alespoň některá přání, na která nebyl v průběhu života čas nebo příležitost. Dokončit, co nebylo dokončeno, ale také možnost začít něco nového. Stárnutí ale především vždy bylo, je a pravděpodobně i bude individuální proces, měl

by být na tyto rozdíly brán zřetel. Pro každého člověka znamená stáří jiný věk a každý by definoval stáří jinak. Každý člověk nakládá se svým stářím podle vlastního uvážení a měl by mít příležitost prožít ho v co největší míře podle svých představ.

V dnešní době je podle mého názoru důležité, aby se pohled společnosti na seniory změnil. Myslím si, že vztah společnosti k seniorům, především mladé generace, je spíše negativní. Proto je třeba si uvědomit, že zestárneme všichni a každý by si jistě přál prožít své stáří důstojně a v rámci svých mezí i aktivně.

1.1 Dělení stáří: kalendářní, biologické a sociální stáří

V úvodu první kapitoly jsem definovala pojem stáří a to především v obecné rovině. Nyní se zaměřím na věk a rozdíly stáří kalendářního, biologického a sociálního.

Věk je vymezení určitého časového úseku, především ve vztahu k lidskému životu (dále může být ve vztahu k společensko-historickému významu). V základním významu je věk tzv. kalendářní věk (Čornaničová, 2007).

Kalendářní stáří neboli **chronologické stáří** vychází z data narození. Určuje přesně věk člověka a je používán při členění života do jednotlivých etap ontogenetického vývoje – dětství, puberta, adolescence, dospělost a stáří. Kalendářní stáří je základní a od něj se odvíjí např. zletilost nebo zákonný nárok na odchod do důchodu. Subjektivní hodnocení věku člověka pouze podle jeho vzhledu je ovšem často nesprávné. Biologické stáří může být od toho kalendářního odlišné.

Stáří biologické nebo také **funkční stáří** je spojeno s prudkými změnami fyziologickými. Především jsou to změny spojené s vnějším vzhledem člověka – kůže je poměrně vrásčitá a suchá, postava se většinou shrbuje apod. Dále jsou to změny vnitřní např. zhoršení funkce orgánů. Nejčastěji se objevuje nemoc diabetes mellitus (cukrovka), která je způsobena nedostatečnou tvorbou hormonu inzulínu ve slinivce břišní. Časté také bývají problémy se srdcem, ucpávání cév či žaludeční potíže. Změny biologické, které jsou pro stáří typické, se týkají zhoršení kvality smyslů jako zrak,

sluch, čich či hmat a ztráta motoriky. Přestože jsou tyto změny nevratné, v dnešní době existují pomůcky, které dokáží ztrátu těchto smyslů alespoň částečně kompenzovat. Ať už jsou to brýle či speciální lupy k zlepšení zraku, naslouchátka k zlepšení sluchu nebo hůlky k udržení rovnováhy.

Jako poslední rozlišujeme **stáří sociální**. To je dáno „*změnou rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění*“ (Mühlpachr, 2008, s. 19). Pacovský uvádí jako charakteristický rys stárnutí sociálního postupné ubývání samostatnosti, a tím pádem narůstání závislosti – nezvládání nároků okolí, především v době velkého technologického pokroku (Pacovský, 1997). „*Chce-li si stárnoucí člověk zůstat samostatný co nejdéle, musí zachovat svou výkonnost, nebo snížit nároky prostředí*“. (Pacovský, 1997, s. 60). V tomto věku také dochází ke ztrátě vrstevníků, a tak se zužuje okruh blízkých přátel. Přesto je pro seniora sociální kontakt velmi důležitý, pravděpodobně důležitější, než v předchozí části života. Aby nedocházelo k sociální izolaci, jsou provozovány kluby důchodců, přednášky a zájezdy pro seniory apod.

1.2 Charakteristika procesu stárnutí a změny s ním spojené

„*V každé fázi ontogenetického vývoje lze identifikovat změny vzestupné povahy (progrese) i povahy sestupné (regrese). Charakter určité fáze vývoje je určen tím, zda převládá vzestupná orientace vývojových změn nebo tendence sestupná. Stárnutí a stáří se vyznačuje převahou regredujících změn.*“ (Pacovský, 1981, s. 57).

Změny charakteristické pro stáří můžeme rozdělit do tří skupin: fyzické, psychické a sociální, jako čtvrtou skupinu bychom mohly uvést změny ekonomické. **Fyzické změny** jsou např. odumírání mozkových buněk, zhoršování smyslů, ochabování svalů, zhoršování zdraví apod. Tyto změny můžeme v menší či větší míře pozorovat u každého jedince stejně. Psychické a sociální změny se projevují u každého jedince velice individuálně. **Psychické změny** jsou, jak uvádí Pacovský (Pacovský, 1981), nejen zhoršování paměti, snížená nápaditost, pomalejší řešení situací a úkolů, labilnější emoce atd., ale také úzkost, panika, deprese, strach a to především ze smrti. V tomto věku se senior musí vyrovnat s množstvím změn ve svém životě, odchodem do

důchodu počínaje a smrtí konče. Na seniorovi samém je, jak se s těmito postupně přicházejícími změnami vyrovná. Setkat se můžeme jak s pesimistickými seniory, tak i s optimistickými. Jako **změny sociální** můžeme označit především častou osamělost seniorů. Ať už způsobenou ztrátou partnera, vrstevníků nebo postojem společnosti. Jako sociální změnu můžeme také chápat závislost na pomoci a podpoře druhých. Někteří senioři se proto raději izolují od společnosti. Dalším faktorem ovlivňující sociální kontakty jsou **ekonomické změny**. S odchodem do důchodu je spojeno i snížení příjmů. K dalšímu snížení příjmů dochází se ztrátou partnera. Spojením osamělosti a ztráty příjmu může být pro seniory toto období velice náročné. Myslím si, že je důležité, aby společnost nezapomínala, že každý dosáhne tohoto věku a snažila se seniory v tomto období podpořit.

Stárnutí je přirozený proces. Jde tomuto procesu zabránit? Ne. Proces stárnutí probíhá u každého jedince různě, a přestože mu nemůžeme zabránit, můžeme jej do značné míry ovlivnit. „*Stárnutí je posledním přechodným obdobím v životě člověka a tedy poslední možností, kdy lze aktivně ovlivnit kvalitu stáří*“. (Gruberová, 1998, s. 5). Záleží na každém člověku zvláště, jak stáří prožije. Zda jeho stáří bude co nejvíce plnohodnotné – aktivní a co nejvíce přínosné, nebo zda bude jen pasivně čekat, co mu život přinese. Myslím si, že v dnešní době je opravdu důležité, aby se senioři starali nejen o svoji fyzickou stránku, ale také o tu duševní. S velkým rozvojem techniky přichází spousta změn, které jsou v této fázi života stále méně vítané. Zatím co paměť se horší, je stále více potřebná na zapamatování si nových informací. Tyto změny, kromě těch fyzických, ovlivňují značně život seniora. A proto se v posledních letech můžeme setkat s nabídkou různě zaměřených kurzů pro seniory. Měla jsem možnost při své praxi v domově pro seniory pomáhat seniorům v kurzu práce na internetu. Musím říci, že tolik snahy a aktivního přístupu jsem ještě neviděla. Zároveň byla vidět obrovská radost z každého dosaženého úspěchu. Podle mého názoru je opravdu důležité, aby život seniora byl v co největší možné míře aktivní a návštěvu různých klubů, kurzů či univerzit třetího věku považují za tu pravou volbu.

Za důležité také považují upozornění, že **stárnutí a stáří není spojeno pouze s dopady negativními**. Spousta zkušeností, možnost využití volného času s rodinou, vnoučaty, možnost věnovat se koníčkům a zájmům, které nebylo možné zvládnout

zároveň s prací, a mnohé další jsou **změnami pozitivními**. Bylo by dobré, kdyby na tyto pozitivní změny ve stáří bylo upozorňováno minimálně stejně často, jako na změny negativní. Dokud bude společnost upozorňována pouze na negativa spojená se stářím, těžko se pohled společnosti na stárnutí a stáří změní.

1.3 Demografický vývoj

„Demografie je nauka o obyvatelstvu, o jeho rozmístění, struktuře, reprodukci a růstu.“ (Pacovský, 1981, s 21). Jeden ze základních demografických údajů je struktura obyvatelstva. Základní charakteristikou je věk. *„Od minulého století jsme svědky změn v reprodukčních zvyklostech obyvatelstva, byť zatím ve vymezených částech světa; tyto změny záleží v uvědoměném omezování počtu dětí v rodině.“* (Pacovský, 1981, s. 25). S tímto jevem souvisí rychlejší stárnutí populace. Zatím co dětí se rodí méně, délka života člověka se prodlužuje a dochází tak ke snižování úmrtnosti. *Někteří autoři pro tento jev a jeho důsledky razí název „demografická revoluce“. Její hlavní charakteristikou je sestupný trend úmrtnosti spolu s klesající porodností, čímž rychle stoupá počet obyvatel vyšších věkových skupin.“* (Pacovský, 1981, s. 25). Pokud se tento trend v budoucnu nezmění, může dojít k tomu, že senioři převaží nad mladší populací a dojde k nerovnováze v demografické struktuře populace.

Štyglerová uvádí, že *„v následujících letech se tempo prohlubování rozdílu mezi velikostí skupiny dětí a starších osob zrychlí – věkové hranice 65 let začnou dosahovat osoby ze silných válečných a poválečných ročníků. V brzké době navíc vyvrcholí současná vlna zvýšené porodnosti (pokud se tak již nestalo v roce 2008) a intenzita demografického stárnutí se tak ještě zvýší“* (Štyglerová, 2009, s. 156).

Podle WHO je nejdůležitější sledovat tyto ukazatele:

- podíl starých osob v celkové populaci
- poměr počtu osob koprodukčního věku k počtu osob produkčního věku nebo k populaci v pracovním poměru
- poměr starých osob k mladým (0 – 15 let k 60letým nebo 65letým a starším)

- podíl velmi starých osob (75letých nebo 80letých a starších) v rámci skupiny 65letých a starších
- podíl podle pohlaví (počet mužů připadajících na počet žen stejného věku).

Jak vyplývá z výše uvedených údajů, počet seniorů se zvyšuje. Není to následek pouze nižší porodnosti, ale také lépe dostupné a kvalitnější lékařské péče. Gruberová (Gruberová, 1998) uvádí, že podle WHO se pokládá populace za demograficky starou, když v ní žije více jak 7 % 65letých a starších. Tuto hranici překročily v Evropě všechny státy. V ČR tvoří lidé nad 65 let nyní přibližně 15 %¹ z celé populace, což je dvakrát více, než hodnota uvedená WHO.

Prognóza demografického vývoje je taková, že se počet starých osob bude nadále navyšovat a proto je namístě řešit otázky kvality života seniorů. Čím déle bude senior schopen se sám o sebe postarat a žít aktivně, tím více bude spokojen. Přitom budou sníženy náklady na výstavbu dalších domovů pro seniory, jejichž počet je v současnosti nedostačující a také další náklady spojené s péčí o zcela nesamostatného jedince.

¹ Zdroj: Senioři v ČR v datech. Uvedená hodnota je platná k 31. 12. 2008.

2. Věda a vzdělávání seniorů

Vědy, které považují za podstatné ve vzdělávání seniorů, jsou dvě. Věda, která se netýká přímo seniorů, a přesto ji považují za důležitou, je **andragogika**. Tato věda se týká vzdělávání dospělých obecně. Pod andragogiku spadá **gerontogogika**. Gerontogogika nebo také gerontagogika či gerontopedagogika (slovensky geragogika) se zabývá konkrétně problematikou vzdělávání seniorů.

2.1 Andragogika

Andragogika je poměrně mladá věda, přestože výchova a vzdělávání dospělých má delší historii. Výchovou a vzděláváním dospělých se zabýval již Komenský, který ve svém pojetí školské organizace zahrnul i školu stáří. Komenský však školu stáří viděl jako školu osobní. Lidé se mají učit moudře využívat výsledků své práce a správně prožívat zbytek svého života. Jak uvádí Mühlpachr (Mühlpachr, 2008) pojem andragogika, který se skládá z pojmu „*anér, andros*“ = muž (rozšířený na pojem dospělý člověk) a „*agogé*“ = vedení, výchova, byl poprvé použit učitelem Alexandrem Knappem v roce 1833. Knapp mluvil o andragogice jako o vzdělávání v dospělém věku. Poté byl tento pojem použit až téměř po sto letech v roce 1924. Současná andragogika však začíná teprve v 50. letech 20. století a u nás až v 90. letech 20. století. Jak uvádějí Palán & Langer (Palán & Langer, 2008) v ČR tento pojem vnesl do českého slovníku Vladimír Jochmann na olomoucké katedře andragogiky, aby jím nahradil zastaralé pojmy „*pedagogika dospělých*“ či „*výchova a vzdělávání dospělých*“.

Předmětem andragogiky je oblast širší, než jen výchova a vzdělávání dospělých. Definice, kterou uvádí Palán & Langer, vystihuje několik oblastí, na které se andragogika zaměřuje. Andragogika je podle nich „*věda o vzdělávání dospělých, výchově a péči o dospělé, respektující všestranné zvláštnosti dospělé populace a zabývající se jejím rozvojem ve všech fázích jeho životní dráhy*“ (Palán & Langer, 2008, s. 37). Kromě vědy je andragogika také studijní obor na vysokých školách a samotná praxe neboli konkrétní činnost např. vzdělávání dospělých nebo osvětová

činnost apod. Objektem andragogiky je tedy **dospělý člověk**. Podle Občanského zákoníku je v ČR za dospělého považována osoba starší 18 let (Občanský zákoník, 1964). Z pohledu andragogiky je dospělý ten, kdo je „*vyspělý a zralý sociálně, psychicky, biologicky a ekonomicky a absolvoval minimálně základní vzdělání*“ (Palán & Langer, 2008, s. 38). Pokud andragogika hovoří o výchově dospělého jedince, není tím myšlena výchova jako úplné formování osobnosti jedince, tak jako je to u dětí. Dospělý člověk je totiž, jak jsem výše zmínila, vyspělý a vyzrálý sociálně, psychicky, biologicky a ekonomicky. Andragogika si neklade za cíl osobnost jedince přetvářet. Výchova ovšem úzce souvisí se vzděláním. Pokud je tedy dospělý člověk vzděláván, přirozeně se mohou měnit jeho názory či postoje. Důležité je, že veškerá výchova a vzdělávání respektuje všestranné zvláštnosti dospělé populace. Podle Vetešky a Tureckiové je andragogika věda, která „*pomáhá dospělým efektivně se učit a pozitivně formovat vlastní osobnost se všemi jejími složkami. Andragogika pomáhá kultivovat osobnost člověka.*“ (Veteška & Tureckiová, 2008, s. 19).

V andragogice, stejně jako v jiných vědách se můžeme setkat s různými problémy. Palán & Langer (Palán & Langer, 2008, s. 87) vymezují tyto základní problémy:

- problematika motivace jedinců k dalšímu vzdělávání,
- dostupnost vzdělávacích aktivit,
- politika a legislativa,
- systém a zdroje financování,
- kvalita a certifikace.

Ale andragogika je také vystavována kritice. Námitky, které popisuje Mühlpachr, jsou předmětem mnoha diskuzí. Myslím si, že je podstatné zmínit především tyto:

- pochybnost, zda je andragogika potřebná jako samostatná vědní disciplína,
- aplikace pojmu výchova ve vztahu k dospělým,
- použití užšího pojetí (teorie a praxe vzdělávání dospělých) nebo širšího pojetí (celkové vedení dospělých a jejich ovlivňování) andragogiky.

(Mühlpachr, 2008, s. 128).

Podle mého názoru je andragogika jako samostatná vědní disciplína potřebná. Řeší totiž otázky týkající se konkrétní skupiny – dospělých, na rozdíl od pedagogiky,

kteřá se zaměřuje na děti a mládež. Dospělí mají jiné potřeby ve zdělávání, než děti a je proto důležité tyto potřeby uspokojit. Myslím si, že každá nově vznikající vědní disciplína musí prokázat svoji potřebnost. Důležitým faktorem je čas. Vzdělávání dospělých se stává stále více aktuálním, a tak andragogika má své uplatnění.

2.2 Gerontogogika

Gerontogogika je stejně jako andragogika nová disciplína. Rozvíjí se především od 60. let 20. století. Myslím si, že v ČR je zájem o tuto vědu teprve na počátku. Spousta lidí nemá vůbec představu o tom, že tato věda existuje. Vzdělávání dospělých je v naší společnosti akceptováno delší dobu a patří již do každodenního života. Většinou je spojováno s doplněním vzdělání. Vzdělávání seniorů podle mého názoru je pojem, který není naší společnosti tolik známý. Senioři jsou v naší společnosti vnímáni jako nepotřební. V současné době, kdy se prodlužuje věk odchodu do důchodu, se však zaměřuje pozornost i na seniory. Pokud má být člověk schopen pracovat i ve vysokém věku, musí být schopen udržovat si všeobecný rozhled a udržovat krok s rozvojem technologií. Aby toho byl schopen, musí se dále vzdělávat. „*Gerontogogika je součástí andragogiky jako vědy o výchově a vzdělávání dospělých*“ (Mühlpachr, 2008, s. 130). Gerontogogika není pevně ustálený název této vědy. V literatuře se můžeme setkat s pojmy gerontagogika či gerontopedagogika, ve slovenské literatuře pak nejčastěji s pojmem geragogika. K těmto pojmům se však neřadí **gerontologie**. Přesto tyto pojmy mohou být snadno zaměněny. Gerontologie se skládá z řeckého „*gerón*“ = starý člověk a „*logos*“ = nauka. Gerontologie je tedy nauka o stárnutí a stáří. Jak uvádí Palán je to „*nauka o procesech stárnutí člověka. Zabývá se somatickými a psychickými aspekty stárnutí a stáří*“ (Palán, 1997, s. 42). Pojem **gerontogogika** se skládá z řeckého „*gerón*“ = stařec a „*agogé*“ = vedení. Nejčastěji používaná definice pojmu gerontogogika je, že je to „*teorie výchovy a vzdělávání pro stáří a ve stáří*“ (Šerák, 2009, s. 189). Zatím co v andragogice existuje její užší a širší pojetí, v gerontogogice se setkáváme pouze s jedinou, výše uvedenou, definicí.

Předmětem gerontogogiky je „*studium a systematizace poznatků týkajících se široce chápané edukace ve vztahu k seniorskému věku člověka*“ (Čornaničová, 2007,

s. 130). Gerontogogika tedy, stejně jako andragogika, je zaměřená na širší oblast, než pouhou výchovu a vzdělávání. Kromě samotné výchovy a vzdělávání seniorů se také zabývá přípravou na stáří, mezigeneračním porozuměním či jinou činností díky aspektům andragogiky. Čornaničová předmět gerontogogiky člení:

A. Z hlediska generačně-cílové orientace edukačních aktivit:

- vlastní seniorská edukace – tedy samotná výchova a vzdělávání seniorů,
- preseniorská edukace – příprava na stáří,
- proseniorská edukace – podpora společnosti a mezigenerační porozumění seniorů.

B. Z hlediska specializačních aspektů andragogiky pak předmět gerontogogiky zahrnuje:

- kulturně-osvětově orientovanou edukaci,
- sociálně zaměřené edukační programy pro seniory,
- profesně orientované edukační aktivity.

(Čornaničová, 2007).

Objektem gerontogogiky je tedy přímo senior. Jako senior je označována osoba starší 60 let (hranice se v blízké budoucnosti pravděpodobně posune na 65 let). Toto označení je také spojováno s odchodem do důchodu, tedy přechodu z věku produktivního do věku postproduktivního. Myslím si, že právě gerontogogika může pomoci seniorům, aby na ně nebylo nahlíženo jako na nepotřebné a neproduktivní. Ne každý senior odchází do důchodu právě v den, kdy mu na důchod vzniká nárok. Pokud je starší člověk (senior) schopen práce jak fyzicky, tak i psychicky často pracuje nadále. Přesto může být pro takového člověka náročné přizpůsobovat se novým technologiím a rychlému pokroku vědy. Právě gerontogogika, která se zabývá výchovou a vzděláváním seniorů může takovému člověku pomoci. Gerontogogika objasňuje význam vzdělávání ve stáří a jaká specifika vzdělávání seniorů má.

2.2.1 Význam a funkce vzdělávání seniorů

Podle Šeráka (Šerák, 2009) je edukace seniorů často zaměřena na prevenci hrozících deficitů nebo na jejich odstranění a kompenzaci. Tak jako v jiných sférách i ve vzdělávání seniorů je hlavním cílem tohoto působení udržení tělesných a především

intelektuálních sil. Zřetel by měl být brán i na snahu o zajištění kvalitnějšího a důstojnějšího života. „*Podpora relevantní nabídky vzdělávání pro seniory by měla být integrální součástí přístupu vyspělé společnosti, od níž očekáváme, že svým členům zajistí bezpečné a důstojné stárnutí a umožní jim **plnoprávně se zapojit do všech občanských aktivit.***“ (Šerák, 2009, s. 189). Podle mého názoru je význam vzdělávání ve stáří především v udržení intelektuálních schopností a kvalitního života ve stáří – smysluplné využití volného času, uplatnění schopností seniora. V současné době, kdy se posouvá hranice odchodu do důchodu je také vzdělávání seniorů významné z důvodu pracovního uplatnění. Vzhledem ke zvyšování počtu seniorů – neproduktivního obyvatelstva, oproti snižování počtu narozených dětí – budoucí produktivní část obyvatelstva, je pro budoucí generace důležité, aby lidé zůstávali v pracovním procesu až do vysokého věku. Aby senior mohl pracovat i ve vysokém věku, musí se tedy dále vzdělávat. Otázkou zůstává, zda i přes další vzdělávání bude starší člověk schopen konkurovat mladé generaci a zaměstnání najde. Proto se domnívám, že je důležité častěji diskutovat o významu vzdělávání seniorů a především o jeho potřebnosti, veřejně. Čím dříve společnost začne akceptovat pracující seniory – díky svému věku mohou přispět svými zkušenosti, tím dříve bude pro stát méně náročné financovat neproduktivní obyvatele. Přestože senior vzhledem ke svému vyššímu věku nemůže dělat jakoukoli práci, neznamená to, že nemůže vykonávat práci žádnou.

Pozornost by se měla také věnovat faktu, že při užití pojmu „vzdělávání seniorů“ je automaticky spojováno pouze se zájmovým vzděláváním, jako jsou např. Univerzity třetího věku (viz kapitola 4.5). S podporou rekvalifikace pro seniory se příliš často nesetkáme, pokud vůbec. Přestože považuji univerzity třetího věku za nesmírně užitečné a potřebné, nelze opomenout fakt, že se jedná pouze o zájmové vzdělávání. Problém vidím v tom, že zatím co rekvalifikace obsahuje určitý certifikát o vzdělání, univerzity třetího věku jako zájmově zaměřené instituce neposkytují držiteli osvědčení o absolvování (získávají posluchači za každý ročník studia) nebo diplomu za absolvování celého základního tříletého kurzu U3V, oprávnění k výkonu povolání nebo aktivní výdělečné činnosti v absolvovaném oboru. Touto otázkou je potřeba se zabývat. Proč je tak samozřejmé posouvání hranice věku odchodu do důchodu, ale již není samozřejmostí zaměřit se na vzdělávání seniorů?

Bočková (Bočková, 2000) uvádí dvě roviny významu vzdělávání seniorů. Tou první je přínos vzdělávání pro seniory, druhé je přínos ve vztahu seniorů a společnosti. Přínosem pro seniory může být navozování, stimulace a udržování vývojového potenciálu člověka v seniorském věku, zdroj pocitu životního optimismu či prostředek obohacování života seniorů. Ve vztahu seniora a společnosti je to pak například společenská podpora života ve stáří, pozitivní prvek při utváření názoru společnosti na stáří nebo integrující prvek mezigeneračního pochopení.

„Vzdělávání označuje činnosti (vzdělávací aktivity) zaměřené na rozvíjení poznávacích schopností, nabývání soustavy vědeckých poznatků, všeobecných a odborných vědomostí, způsobilosti, zručnosti.“ (Čornaničová, 1996, s. 62). Funkce vzdělávání seniorů, které uvádí Čornaničová se dělí na funkce vzdělávání seniorů podle základního zaměření vzdělávacích aktivit a podle specifického cíle vzdělávacích aktivit.

Funkce vzdělávání seniorů:

A. Podle základního zaměření vzdělávacích aktivit:

- **vzdělávací** – získání informací, poznatků,
- **kulturně-kultivační** – rozvíjení osobnosti člověka,
- **sociálně-psychologické** – předcházení, oddalování a přizpůsobování se omezením vyplývajícím ze stárnutí.

B. Podle specifického cíle vzdělávacích aktivit:

- **preventivní** – pozitivní ovlivnění průběhu stárnutí, pokud jsou vykonané s předstihem,
- **anticipační** – připravenost na budoucí změny,
- **rehabilitační** – udržování fyzických a duševních sil,
- **adaptační** – přizpůsobování se prostředí,
- dále potom **posilovací, komunikační, kompenzační, aktivizační, relaxační a kultivační**.

(Čornaničová, 1996, s. 63).

Vzdělávání seniorů v sobě skýtá širokou škálu funkcí vzdělávání seniorů. Každá z nich poskytuje seniorovi důvod se vzdělávat. Přesto nejdůležitějším faktorem činícím vzdělávání seniorů významným je podpora společnosti a státu.

2.2.2 *Specifika vzdělávání seniorů*

Gerontogogika, která se v posledních letech dostává do popředí zájmu společnosti, se zabývá výchovou a vzděláváním ve stáří a ke stáří. Díky této vědě se do mysli společnosti dostává názor, že vzdělávat se mohou i senioři. Právě proto, že vzdělávání seniorů není „hudba budoucnosti“, ale současný jev, je také potřeba uvědomit si, že *vzdělávání ve vyšším věku sebou nese i jistá specifika*. Přece jen vzdělávání ve vyšším věku je náročnější. Např. zapamatování si určitého množství textu je pro seniora mnohem náročnější, než pro mladší generaci. Fáze zapamatování tedy je mnohem delší, oproti tomu fáze zapomínání přichází mnohem rychleji. Také psychologické bariéry jako např. pokládání si otázek: „Má další vzdělávání smysl? Učit se v mém věku? To nezvládnou.“ musí být brány na zřetel. Myslím si, že nízká sebedůvěra není v tomto věku nic neobvyklého. Dále je nutné brát na zřetel i takové specifické potřeby jako je opravdu dobré osvětlení, dostatečně hlasitý výklad – přitom použití mikrofonu nemusí být žádané, pokud přednášející není v jeho používání zbláhý. Může dojít ke zkreslení hlasu. Dále také specifické potřeby jsou kladeny na použité informační materiály – text by měl být dobře strukturovaný, lepší jsou kratší odstavce s většími písmeny než dlouhý souvislý text. Vzhledem k možným špatným pohybovým možnostem starších posluchačů je důležité nezapomenout na bezbariérový přístup a dostatek místa pro odložení pomůcek jako jsou např. francouzské hole. V procesu vzdělávání seniorů je tedy třeba zohlednit „*specifika seniorského věku – biologická, psychologická a sociologická*“ (Čornaničová, 2007, s. 84).

Podle mého názoru by bylo možné výše zmíněná specifika rozdělit do dvou skupin a to:

- *vnitřní* – výše zmíněné sebevědomí či složitější zapamatování,
- *vnější* – výše uvedené osvětlení, kvalita informačních materiálů apod.

Dále bych uvedla, že senioři, kteří navštěvují nějaký typ zájmové vzdělávací instituce, jsou specifickou skupinou i z toho důvodu, že každý z účastníků vzdělávání má jiný dosažený stupeň vzdělání. Také se mohou výrazně odlišovat původní profesí a životními zkušenostmi, které do studia vkládají.

3. Systém vzdělávání seniorů v ČR

„Edukace seniorů v čase svého vzniku představovala symbol nového, aktivního, cílevědomého a informovaného přístupu samotného seniora ke svému životu“ (Čornaničová, 2007, s. 12). Čornaničová popisuje, kdy se z problematiky stárnutí populace stává celospolečenský problém a je tedy potřeba vznik a rozvoj institucí, zařízení a programů zaměřených na edukaci seniorů. Pokud je podíl starších lidí v celkovém počtu obyvatelstva do 8 %, nepředstavuje to pro společnost výrazný problém. Pokud je tento podíl 8 – 10 %, je vyžadován vznik nových služeb a pokud je výše zmíněný podíl 10 – 12 %, je vyžadována nutná koordinace služeb (Čornaničová, 2007). Kubalčíková (Kubalčíková, 2006) uvádí, že v současnosti je pravděpodobně počet osob nad 60 let až 23 % (2,3 milionu osob) viz Tabulka 1 Projekce počtu a podílu seniorů v ČR podle různých věkových hranic.

Tabulka 1 Projekce počtu a podílu seniorů v ČR podle různých věkových hranic²

Rok	Věková skupina (absolutně i v % jako podíl z celkové populace)								Celkem obyvatel
	60+		65+		70+		85+		
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	
2002	1 932 198	18,9	1 417 962	13,9	1 004 254	9,8	98 179	1,0	10 203 269
2010	2 337 013	22,7	1 596 812	15,5	1 048 567	10,2	144 515	1,4	10 283 042
2020	2 719 639	26,4	2 088 333	20,3	1 420 418	13,8	187 301	1,8	10 283 929
2030	2 973 672	29,4	2 308 073	22,8	1 698 801	16,8	275 613	2,7	10 102 433
2040	3 481 408	35,5	2 633 554	26,9	1 847 481	18,9	441 684	4,5	9 795 118
2050	3 650 619	38,7	2 956 079	31,3	2 276 561	24,1	497 127	5,3	9 438 334

Proměna demografické struktury tedy představuje pro vyspělé země nutnost přizpůsobit se novým podmínkám. Vzdělávání seniorů jakožto samostatná sféra edukace dospělých má mnohé společné znaky se zájmovým vzděláváním. Zařazování vzdělávání seniorů pouze do zájmového vzdělávání však není správná. Přestože pro naši společnost je právě toto členění typické, díky měnící se demografické situaci získává stále větší význam profesní vzdělávání seniorů, které může probíhat např. formou

² Zdroj: Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050.

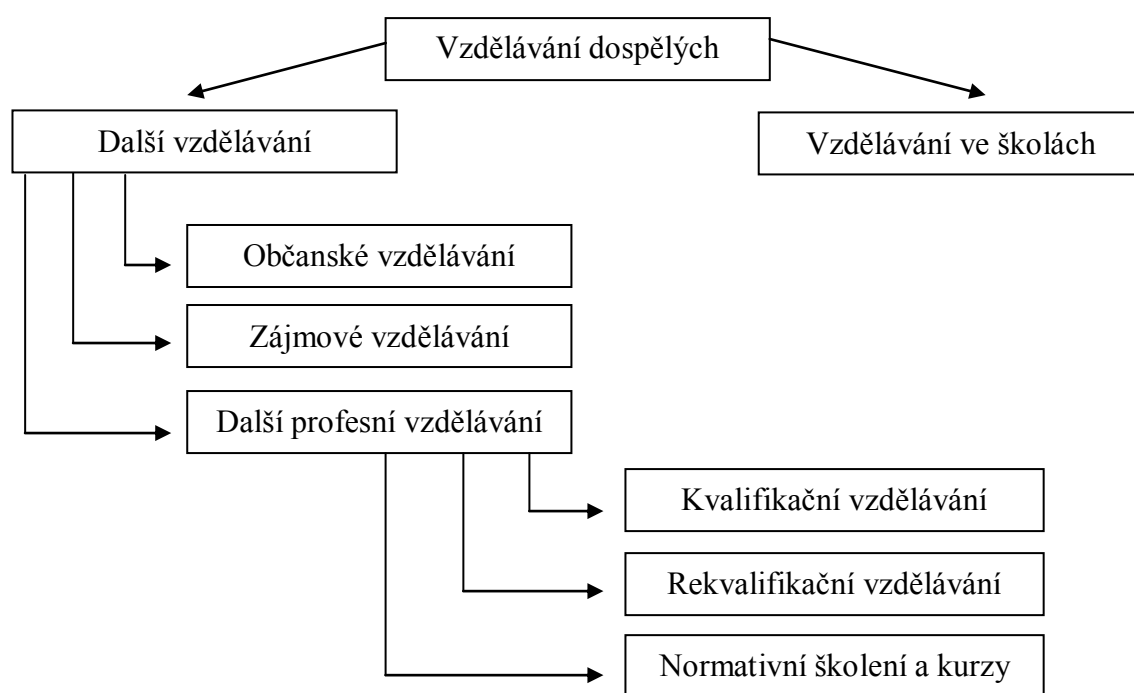
rekvalifikace. V současné době je nutné se zaměřit na změnu charakteru nabídky vzdělávacích příležitostí pro populaci osob v postproduktivním věku. Dřívější motivace – snaha o důstojnější a kvalitnější život seniorů se mění na aspekty ekonomické (Šerák, 2009). V ČR se řešením této situace zabývá například *Národní program přípravy na stárnutí* z let 2003 – 2007 a nyní pro rok 2008 – 2012. Řešení této situace probíhá i v mezinárodním rámci. Například v *Chartě základních práv Evropské unie* je v článku 25 o právech starších osob uvedeno, že „Unie uznává a respektuje právo starších osob na důstojný a nezávislý život a na jejich aktivní účast na společenském a kulturním životě“ (Charta, 2009, s. 6). Základní principy, jimiž se řídí poskytování vzdělávání, jsou obsaženy v *Listině základních práv a svobod*, která je součástí ústavního pořádku České republiky. V článku 33 (1) je uvedeno: „Každý má právo na vzdělání“ (LZPS, 1993). Přestože další odstavce článku naznačují, že je tím myšleno především právo na základní, střední a vysokoškolské vzdělávání mladé generace, zájem o celoživotní vzdělávání je nyní v popředí celosvětového zájmu. Právo na vzdělání má tedy opravdu každý člověk, v jakémkoli věku. Skager již v roce 1977, tedy více jak 30 let zpátky, podotýká, že „jednotlivci jsou poháněni strachem, že pokud se nebudou převychovávat sami, budou vyřazeni z pracovního procesu. Protože problémy, kterým lidstvo čelí, se rozvíjejí tak rychle, že nové formy výchovy jsou potřebné“ (Skager, 1977, s. 4). Výchova tedy musí být proces pokračující během celého života od nejranějších do nejpozdějších let. Vše nemůže být zvládnuto v několika letech formálního vyučování, zvláště pak v současné dynamické společnosti. V současnosti je tento koncept pojmenován jako celoživotní vzdělávání.

3.1 Celoživotní vzdělávání

Celoživotní vzdělávání je „komplexní koncept, který zahrnuje formální, neformální a informální učení během celého života jedince k dosažení co nejvíce možného rozvoje osobního, sociálního a profesního života“ (Skager, 1977, s. 6). V dnešní dynamické společnosti je zřejmé, že i vzdělávání musí být dynamické, kontinuální a dlouhodobé. Časy, kdy jednou získané vědomosti byly postačující po celý zbytek života, jsou pryč (Rabušicová & Rabušic, 2008). Cílem celoživotního učení je tedy poskytnout možnost vzdělávat se v různých stádiích vývoje člověka. Toto učení by

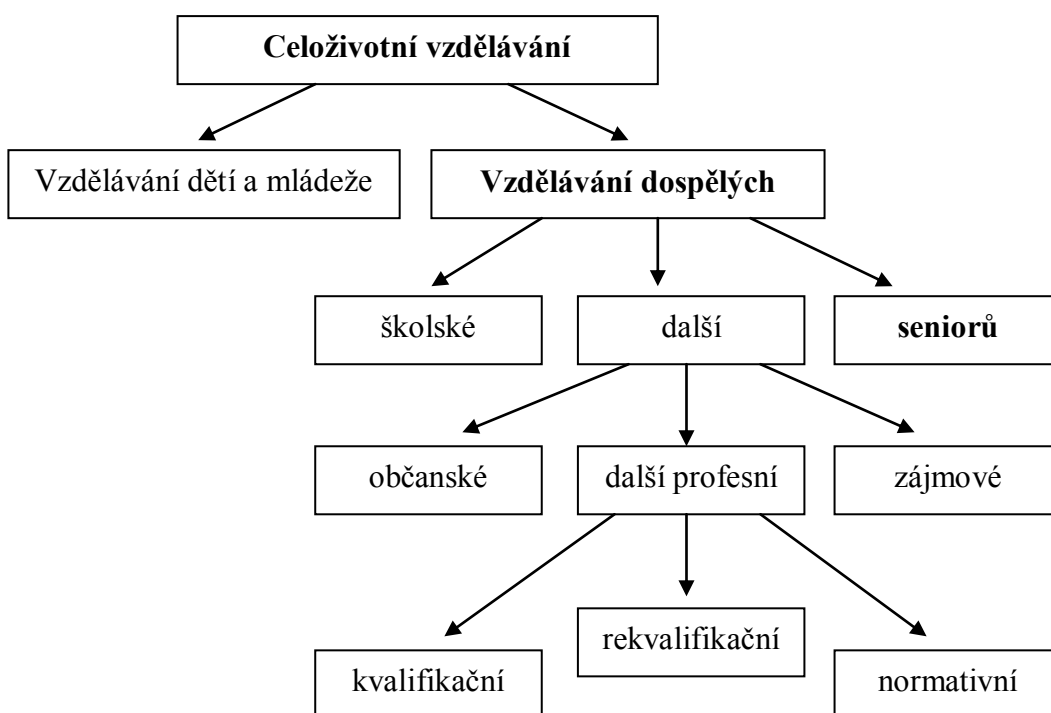
mělo být v souladu s jeho zájmy a potřebami (Palán & Langer, 2008). Strategie celoživotního učení ČR vymezuje jeho dvě základní etapy. Počáteční vzdělávání a další vzdělávání. Základní, střední a terciární vzdělávání spadá do **počátečního vzdělávání**, které probíhá zejména v mladém věku. **Další vzdělávání** nastupuje po dosažení určitého stupně vzdělání, zpravidla po nástupu na trh práce. Celoživotní učení je v ideálním pojetí považováno za nepřetržitý proces, ve skutečnosti jde spíše o neustálou připravenost člověka učit se, než o neustálé studium (Strategie, 2007, s. 9). Bočková (Bočková, 2000) uvádí, že celoživotní vzdělávání má tři základní etapy. První etapou je předškolní výchova, druhou je pak vzdělávání školní. Třetí etapa, která následuje po ukončení systematického školního vzdělávání, se týká vzdělávání dospělých. Většinou souvisí se zaměstnáním, patří sem však i vzdělávání seniorů jako jeho zvláštní forma. Zatím co Malach (Malach, 2003b) ještě v roce 2003 systém vzdělávání dospělých dále rozděluje pouze na další vzdělávání a vzdělávání na školách, Šerák & Dvořáková v roce 2009 již do systému vzdělávání dospělých (v rámci celoživotního vzdělávání) zahrnují i vzdělávání seniorů jako samostatnou sféru vzdělávání dospělých, která se od ostatních odlišuje především „úzce vymezenou cílovou skupinou (tj. jedinci starší 65 let), dále specifickými cíly, postupy a obsahy“ (Šerák & Dvořáková, 2009, s. 28).

System vzdělávání dospělých dle Malacha³:

³ Zdroj: Malach, 2003, s. 8.

System vzdělávání dospělých dle Šeráka & Dvořákové⁴:

Přestože rozdělení systému celoživotního vzdělávání dle Šeráka & Dvořákové je podrobnější a zahrnuje již seniory jako zvláštní skupinu tohoto systému, sami autoři uvádí, že je toto rozdělení již teoreticky překonané. „*Veškeré učení je chápáno jako komplexní součást jediného celku zasahujícího do všech oblastí a etap života jedince*“ (Šerák & Dvořáková, 2009). Dále je potřeba v tomto systému již uvádět i rozdělení vzdělávání seniorů na zájmové, které je stále nejvýraznější a další profesní, které se díky měnící se demografické situaci stává také důležité.

Koncept celoživotního učení, jenž v posledních desetiletích dominuje andragogickému uvažování, si vyžádal rozlišování různých forem vzdělávání a učení (Rabušicová & Rabušic, 2008). Jak zmiňuji v definici celoživotního vzdělávání výše, v systému celoživotního vzdělávání existují **tři formy celoživotního vzdělávání**. **Formální vzdělávání** „se realizuje ve vzdělávacích institucích“ (Palán & Langer, 2008, s. 101). Rabušicová & Rabušic (Rabušicová & Rabušic, 2008) použili definici z „A Memorandum on Lifelong learning“ a formální učení popisují jako učení vedoucí k získání diplomů a kvalifikaci v rámci vzdělávacího systému. Pokračování formálního

⁴ Zdroj: Šerák & Dvořáková, 2009, s. 27.

vzdělávání je tedy závislé na dosaženém stupni předchozího vzdělání. **Neformální vzdělávání** je „organizované a systematické vzdělávání, které se realizuje mimo formální vzdělávací systém“ (Bočková, 2000, s. 12). Nejčastěji probíhá v zařízeních zaměstnavatelů, soukromých vzdělávacích institucích, ale i ve školských zařízeních. Často se jedná o jazykové kurzy, rekvalifikační kurzy, počítačové kurzy apod. Jak uvádí Palán & Langer, nevedou ovšem k získání formálního stupně vzdělání (Palán & Langer, 2008). Přírozenou součástí každodenního života je **vzdělávání informální** (Rabušicová & Rabušic, 2008). V informálním vzdělávání se nemusí jednat o záměrné sebevzdělávání. Vyplyvá z každodenních činností, jako je např. čtení novin, literatury, sledování televize, návštěva kulturních akcí či debata s vrstevníky, rodinnými příslušníky apod., kde dochází k získávání nových informací. Nejedná se tedy o záměrné sebevzdělávání, přestože dochází k osobnímu rozvoji jedince. Na rozdíl od formálního a neformálního vzdělávání je informální vzdělávání „neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované“ (Bočková, 2000, s. 12). Přestože se tyto tři formy celoživotního vzdělávání v průběhu života prolínají a vzájemně se tak doplňují, v různém období vývoje člověka převažuje jeden typ, forma vzdělávání. V předškolním věku je to informální učení, ve školním věku formální učení, v dospělosti je to potom učení neformální a ve stáří převažuje informální učení, v současné době se stále častěji objevuje ve stáří učení neformální – tedy záměrné a institucionalizované.

3.2 Vzdělávání seniorů

Vzdělávání seniorů patří do systému vzdělávání dospělých v rámci celoživotního vzdělávání (viz kapitola 3.1 Celoživotní vzdělávání – systém vzdělávání dospělých dle Šeráka & Dvořákové). Koncept celoživotního vzdělávání jsem nastínila v předchozí kapitole. V této kapitole se krátce zmíním o počátku vzdělávání seniorů v ČR, dále se zaměřím na definici pojmu vzdělávání, co je to vzdělávací proces a vzdělávací systém. Zmíním, jaké jsou cíle vzdělávání seniorů, faktory ovlivňující vzdělávání seniorů a jaké metody vzdělávání seniorů se uplatňují.

Institut celoživotního vzdělávání VUT v Brně uvádí, že v ČR jsou počátky vzdělávání seniorů datovány do 80. let 20. století. V této době se vzdělávání seniorů začalo rozvíjet na humanitně zaměřených univerzitách. Především se jednalo o přednášky zaměřené na vztah člověka k přírodě. Mezi první přednášky patřily témata jako např. Člověk a příroda, Zdravé potraviny, Problémy stárnutí apod. Větší rozkvět nastal v 90. letech a roku 1995 byla založena Asociace Univerzit Třetího Věku (AU3V). Zlom nastal v roce 2003, kdy MŠMT poskytlo univerzitám v rámci Rozvojových a transformačních projektů finanční prostředky na zavádění seniorského vzdělávání.⁵

„Vzděláváním rozumíme proces uvědomělého a cílevědomého zprostředkování a aktivního utváření a osvojování soustavy vědeckých a technických vědomostí, intelektuálních a praktických dovedností a lidských zkušeností, utváření morálních rysů a osobitých zájmů“ (Palán, 2002, s. 128). Činnost vzdělávání náleží lektorovi, činnost vzdělávání se je činností účastníka vzdělávacího procesu, tedy seniora. Palán (Palán, 2002) uvádí, že vzdělávání dospělých se realizuje ve vzdělávacím procesu a vzdělávacím systému. **Vzdělávací proces** zahrnuje veškeré vzdělávací aktivity, které jsou realizovány jako řádné školské vzdělávání dospělých nebo jako další vzdělávání. **Vzdělávacím systémem** rozumíme soustavu institucionálně organizovaných i individuálních vzdělávacích aktivit, které nahrazují, doplňují, rozšiřují apod. počáteční vzdělávání dospělých osob (Palán, 2002).

3.2.1 Cíle vzdělávání seniorů

Cílem vzdělávání seniorů je podle Petřkové & Čornaničové *„rozvoj schopností, obohacení znalostí a rozvoj osobnosti k seberealizaci. Nejde o získávání vědomostí a dovedností, které jsou předpokladem výkonu“* (Petřková & Čornaničová, 2004, s. 63). Myslím si, že nyní se tato myšlenka pomalu překonává a vzdělávání seniorů nebude v blízké budoucnosti pouze zájmovým vzděláváním, ale i vzděláváním profesním. Podle mého názoru by mělo být cílem vzdělávání seniorů především rozvíjení dovedností a získávání vědomostí, které jsou pro seniora vzhledem k jeho věku či

⁵ Zdroj: <http://www.lli.vutbr.cz/vzdelavani-senioru>

pracovnímu zařazení potřebné. Tedy obsah vzdělávání by měl odpovídat jejich zájmům a respektovat jejich potřeby. Příkladem mohou být přednášky zaměřené na oblast zdraví z hlediska zájmu anebo rekvalifikační kurz z hlediska nového pracovního zařazení. Dalším cílem vzdělávání seniorů jsou také aktivity zaměřené na zvládání nových či obtížných situací jako je např. zvládání technologií, se kterými senior přijde do styku. Tyto všechny cíle se také mohou lišit podle věkového období, ve kterém se jedinec nachází. Šerák (Šerák, 2009) uvádí tři fáze ve vzdělávání seniorů, podle období, ve kterém se nachází. Nejprve je to **preseniorská edukace**, která je zaměřena na přípravu na stáří, poté **vlastní edukace seniorů** a nakonec také **proseniorská edukace**, která souvisí s mezigeneračním porozuměním. V každé této fázi jsou tedy jiné cíle vzdělávání. Petřková & Čornaničová zmiňují některá doporučení vedoucí k dosažení vzdělávacích cílů seniorů, a to:

- uplatňovat takové formy edukace, které jsou adekvátní k seniorskému věku,
- respektovat zvláštnosti, které doprovází stárnutí,
- nastavit edukační programy tak, aby jim jejich absolvování pomohlo při řešení osobních a existenciálních problémů,
- vytvářet co nejvíce příležitostí k participaci seniorů, k tvořivému sebevyjádření,
- poskytovat účastníkům edukace i „životní pomoc“, emoční podporu i prostor pro komunikaci problémů,
- podporovat aktivní model života v seniorském věku,

(Petřková & Čornaničová, 2004, s. 66).

Do vzdělávání seniorů také patří didaktické cíle, které Čornaničová vymezuje tři. Jsou jimi poznávací cíle, postoje cíle a psychomotorické cíle. **Poznávací cíle** jsou zaměřené na prohlubování znalostí nebo na jejich získávání. Na vytváření vztahu k novému vývojovému období života jsou zaměřeny **cíle postoje** a **psychomotorické cíle** se týkají tělesné a psychické způsobilosti (Čornaničová, 2007).

Ve vzdělávání seniorů je důležité věnovat pozornost tomu, aby **obsah vzdělávání seniorů odpovídal cílům**, které toto vzdělávání má. Petřková & Čornaničová upozorňují, že „*obsah nemůže být stanoven nahodile, ale musí být podřízen edukačním cílům. Má také odpovídat edukačním záměrům a respektovat potřeby starších lidí*“ (Petřková & Čornaničová, 2004, s. 65).

3.2.2 Faktory a bariéry ovlivňující vzdělávání seniorů

Proces učení je v každém věku ovlivňován různými faktory. Nejčastěji jsou nazývány podmínkami k učení. Petřková & Čornaničová rozdělují tyto podmínky na subjektivní, tedy vnitřní (souvisejí s osobností učícího se seniora) a objektivní, tedy vnější faktory.

Subjektivní podmínky:

- kognitivní,
- afektivní,
- fyzické,
- sociální a sociokulturní podmínky,

(Petřková & Čornaničová, 2004, s. 68).

Mezi **kognitivní** neboli **poznávací podmínky** patří především intelektové schopnosti. Tento faktor, podmínka má největší podíl na vzdělávání seniora. V seniorském věku nemusí dojít k výraznému snížení intelektových schopností, pokud nejsou ovlivněny **fyzickými podmínkami**, jako je např. syndrom demence či Alzheimerova choroba, vyskytující se často v seniorském věku. Do **afektivních podmínek** lze zařadit motivaci, postoje nebo potřeby a zájmy. Tyto podmínky ovlivňují především to, zda se senior bude vzdělávat. Mezi motivy seniora ke vzdělávání se často patří potřeba seberealizace, doplnění vědomostí, získání nových vědomostí, sociální kontakt s vrstevníky apod. Jako sociální a sociokulturní podmínky označujeme vzdělanostní úroveň, status či rodinnou situaci. Rabušic uvádí poznatek z provedeného výzkumu, že „*ve starší české populaci je účast na kurzech vzdělávání dospělých výrazně závislá na dosaženém vzdělání: čím vyšší je vzdělání jedince, tím vyšší je jeho participace*“ (Rabušic, 2008, s. 277). Dále podotýká, že je tedy zřejmé, že pokud chceme v ČR, aby čeští starší občané se zapojovali do dalšího vzdělávání, musí být vedeni k tomu, aby získali co nejvyšší vzdělání, než do staršího věku dospějí (Rabušic, 2008). Myslím si, že v dnešní době, kdy se nároky na vzdělání stále zvyšují, je pravděpodobné, že se koncept celoživotního vzdělávání naplní a vzdělávání ve starším věku bude samozřejmě jako vzdělávání v mladosti.

Objektivní podmínky:

- učivo,
- vzdělavatelé a organizátoři,
- realizační prostředí.

(Petřková & Čornaničová, 2004, s. 69).

Obsah, rozsah či struktura **učiva** jsou vnějšími podmínkami, které ovlivňují vzdělávání seniora. Obsah a rozsah by měl být přizpůsoben právě této speciální skupině ve vzdělávání. Neměly by zde být podle mého názoru informace, které nesouvisejí s tématem, jemuž se senior věnuje, učivo by mělo být dobře strukturované, použité cizí pojmy by měly být vysvětlovány apod. Osobnost **vzdělavatelů a organizátorů**, jejich profesionální přístup jsou další vnější podmínky ovlivňující vzdělávání seniorů. Vzdělavatelé a organizátoři tohoto vzdělávání by měli znát a umět pracovat se specifickými potřebami této cílové skupiny. Měli by se seniory pracovat bez předsudků a věnovat se své profesi se zájmem a porozuměním této skupině. Velkou roli mají ve vzdělávání i **realizační prostředky** jako jsou např. dostupnost či materiální vybavení. Platí pravidlo – čím lepší materiální vybavení, tím snazší je studium. Dobrá dostupnost vzdělání ovlivní, především v seniorském věku, zda se senior vzdělávat bude. Špatná dostupnost totiž může i pro aktivního seniora znamenat „vyřazení“ ze vzdělávání.

Jednou z **bariér** ve vzdělávání je právě jeho **dostupnost**. Vzdělávání seniorů probíhá především na Univerzitách třetího věku a tedy především ve větších městech. Pro seniory z menších měst pak může být dojíždění nepřekonatelná překážka a jsou odkázáni na kluby důchodců a přednášky jimi pořádané. Jako další bariéra může působit nízké **sebevědomí**, které může pocházet z dosaženého nižšího stupně vzdělání nebo z negativního pohledu společnosti na seniory. Bariérou může být i nízká **informovanost** seniorů o možnostech vzdělávání se nebo **přístup společnosti** ke vzdělávání seniorů. Bariér ve vzdělávání je celá řada a bariérou se může stát téměř cokoli. Je proto důležité postupně tyto bariéry objevovat a snažit se jejich dopad minimalizovat nebo bariéru zcela odstranit. Zatím co bariéru dostupnosti můžeme s narůstajícím počtem institucí věnujících se vzdělávání seniorů zmenšovat, bariéru informovanosti lze odstranit pomocí dostupných médií – rozhlas, televize, noviny, časopisy jak odborné, tak i zájmové apod.

3.2.3 Metody vzdělávání seniorů

Metoda obecně je nějaký postup vedoucí k cíli. **Didaktická metoda** je v užším pojetí „určitý postup, kterým se lektor řídí při výuce, prostředek stimulace učení dospělého“ (Malach, 2003a, s. 7). V širším pojetí pak „postup naplňování vzdělávacích cílů pomocí optimálního zvládnání obsahu vzdělávání, která se realizuje v rámci určité vzdělávací formy a za určitých situací a podmínek“ (Malach, 2003a, s. 7).

V institucionalizovaném vzdělávání seniorů je důležité použití vhodných didaktických metod edukace seniorů. Je potřeba brát na zřetel odlišnosti seniorů jako účastníků na vzdělávání se. Malach (Malach, 2003a) uvádí, že neexistuje jediná správná nebo univerzální metoda, jelikož každá metoda má své klady a zápory a nejvhodnější je kombinovat různé metody. Petřková & Čornaničová upozorňují, že jsou z hlediska efektivity edukace seniorů zvláště účinné metodické postupy, které:

- podněcují motivaci účastníků z řad seniorů,
- zajišťují jejich aktivní účast,
- respektují jejich individualitu a specifický styl učení,
- zabezpečují zpětnou vazbu,
- umožňují využití získaných poznatků v praxi,

(Petřková & Čornaničová, 2004, s. 70).

Metod vzdělávání dospělých je celá řada, proto je důležité, aby se v nich vzdělavatelé dobře orientovali a uměli zvolit vhodnou metodu. Metody vzdělávání dospělých můžeme dělit do několika kategorií:

1. podle fázi osvojování látky např. motivační, fixační či aplikační;
2. podle logického zřetele např. analytická, syntetická, srovnávací apod.;
3. podle role lektora a účastníků např. autodidaktická;
4. podle zdroje informací např. slovní, praktická;
5. podle vztahu metody k praxi účastníků školení např. teoretické či praktické;

(Malach, 2003a, s. 8).

Nejčastější metodou vzdělávání je **přednáška**. Je to monolog přednášejícího. Někdy bývá doplněn prezentací na datovém projektoru nebo diskuzí na probírané téma.

Podle mého názoru je promítnutí prezentace, kde jsou zachyceny hlavní body přednášky, vhodnou volbou při vzdělávání seniorů. Petřková & Čornaničová vymezují, na co je třeba brát zřetel při přípravě přednášky, kde jsou posluchači právě senioři:

- jasné vymezení cíle,
- formulace hlavní myšlenky a výběr základních poznatků,
- postup, logika výkladu,
- využití audiovizuálních prostředků,
- výběr vhodných příkladů a praktických problémů,
- častější opakování důležitých myšlenek a jejich shrnutí v závěru,

(Petřková & Čornaničová, 2004, s. 70).

Podle mého názoru je vhodné dávat v průběhu přednášky krátký prostor k diskuzi. Myslím si, že diskuze vyvolá u posluchačů pravděpodobně upadající zájem v dlouhém přednášení. Dále jsem toho názoru, že senioři jsou skupina, která ráda diskutuje, zvláště je-li jejich studium podloženo na základě zájmu. Přesto je přednáška **výkladovou metodou** a proto by měla větší aktivita spočívat na přednášejícím, než na posluchačích. Tímto se přednáška liší od metod **rozhovoru** a **diskuze**, jakožto **dialogických metod**. Zde by měla převládat větší aktivita účastníků vzdělávání. Rozhovor i diskuze kladou velké nároky na vzdělavatele, ten musí dialog podněcovat a usměrňovat (Petřková & Čornaničová, 2004). Vhodné je využití **metod řešení problémů v malých skupinách**, kdy je seniorům předložena problémová situace k řešení. Tato situace by měla vycházet z reality jim blízké a ověřovat získané znalosti.

Výběr vhodných metod výuky je velice důležitý a to ve všech formách vzdělávání seniorů, především pak na Univerzitách třetího věku, jako nejrozšířenější a nejznámější současné formě vzdělávání seniorů (viz kapitola 4.5).

4. Formy vzdělávání seniorů

Pro seniory, jako zvláštní skupinu, na kterou je zaměřeno vzdělávání, existuje celá řada institucí či spolků, které se jejich vzdělávání věnují. V této kapitole se budu věnovat některým z forem vzdělávání seniorů, běžnými kurzy počínaje a Univerzitami třetího věku – jako nejrozšířenější formou vzdělávání seniorů konče.

4.1 Kurzy

Kurz je krátkodobá zájmová nebo vzdělávací aktivita. Většinou se skládá z několika přednášek, cvičení. Můžeme se setkat i s kurzy jednodenními. Kurzy jsou specifické v tom, že probíhají v menších skupinách a lze se tedy věnovat účastníkům více individuálně. Nejčastěji je možné se setkat s kurzy pro seniory tohoto typu:

- **práce na počítači** – základní funkce a práce na PC (seznámení c PC, klávesnicí, myší, spuštění PC, práce se základním softwarem apod. viz Obrázek 1⁶);
- **práce na internetu** – zaměřeno na základní práci a komunikaci na internetu (vyhledávání, čtení článků, komunikace přes e-mail apod.);
- **jazykové kurzy** – rozšíření jazykového vybavení (čtení, psaní, překlad, mluvení). Kurzy mohou probíhat i formou speciálně strukturovaného programu pro starší generaci při pobytu v zahraničí viz Obrázek 2⁷;
- **kurzy trénování paměti** – zaměřeny na efektivní techniky pro lepší zapamatování v každodenním životě;

Obrázek 1 Základy práce na PC

Obrázek 2 Jazykový kurz v Dublinu

⁶ Zdroj: http://www.e-senior.cz/fotogalerie/2007_10_08_%C4%8CZU_U3V_na_F/thumbnails/DSC_0018.JPG

⁷ Zdroj: http://www.studies.cz/media/com_hotproperty/img/std/48_dublin450_101909a.jpg

- **kurzy plavání** – pomáhá udržet funkčnost pohybového aparátu (kondiční plavání, cvičení ve vodě, hry ve vodě apod.);
- **kurzy zájmových činností** – těch je celá řada, většinou jsou zaměřeny na rukodělné práce jako např. vyšívání a pletení, keramika či zahradničení.

Kurzy pro seniory často bývají cenově výhodnější a je uzpůsobeno tempo výuky. Setkat se můžeme i s kurzy pro seniory zdarma – většinou jsou pořádány knihovnami. Získání certifikátu o absolvování je výhodou placených kurzů (viz Obrázek 3⁸).

Obrázek 3 Obdržení certifikátu

4.2 Kluby aktivního stáří (KLAS) a kluby důchodců

Klub aktivního stáří (KLAS) – zakladatelem Klubu Aktivního stáří ASČR je občanské sdružení ASČR. Klub sdružuje seniory, kteří se aktivně podílí na kulturní a společenské zábavě věnované svým vrstevníkům a handicapovaným občanům, organizují turistické, společenské, kulturní a vzdělávací akce. Hlavní náplní klubu je organizace pravidelných setkání členů klubu, realizace kulturních, společenských

⁸ Zdroj: http://www.praha-vinor.cz/2009_foto/SENIORI_KOM_JARO_2009_027.jpg

turistických akcí. Další náplní je lidově umělecká tvorba a ostatní zájmová a vzdělávací činnost.⁹

Kluby důchodců – jsou pořádány městy, případně městskými částmi velkých měst. Jejich zaměření je podobné jako u klubů aktivního stáří. Zařízení slouží ke společenskému a kulturnímu vyžití občanů důchodového věku a zdravotně postižených občanů (viz Obrázek 4¹⁰, Obrázek 5¹¹). Klub důchodců má svoji samosprávu, která organizuje zájmovou, společenskou a kulturní činnost - poznávací zájezdy, přednášky se zdravotní a aktuální tematikou apod.

Obrázek 5 Schůze klubu

Obrázek 4 Přednáška o bonsajích

4.3 Univerzita volného času (UVČ)

Univerzita volného času je netradiční forma zájmového celoživotního vzdělávání pro nejširší veřejnost. Smyslem UVČ je přiblížit celoživotní učení co nejširšímu počtu zájemců. Neplatí zde žádná omezení:

- připravený studijní program je určen všem věkovým kategoriím (od 18 let),
- předchozí vzdělávání není podmínkou,
- získané znalosti se neověřují testy (tudíž za studium není poskytnut certifikát), (Šerák, 2009).

⁹ Zdroj: <http://www.klas.7x.cz/stanovy-klubu>

¹⁰ Zdroj: <http://www.csopvlasim.cz/pic/2008/bonsaje2.jpg>

¹¹ Zdroj: http://www.slopne.cz/obr/aktual/akt56_v.jpg

Cílem studia na UVČ tedy není obdržení certifikátu, ale zájem o obor, získání nových vědomostí a dovedností v oborech, o něž je všeobecně velký zájem, které nemohl každý vystudovat profesně. Studium na UVČ je využíváno především seniory. UVČ fungují pod záštitou kulturních domů, domovů pro seniory, knihoven apod.

4.4 Rozhlasová akademie třetího věku (RATV), Akademie třetího věku (A3V)

Rozhlasová akademie třetího věku (RATV) – jedná se o zvláštní formu

vzdělávání seniorů, která se vysílá za pomoci Českého rozhlasu 2 – Praha jako samostatný pořad již od roku 1997. Posluchači tohoto cyklu mají možnost absolvovat vzdělávání různého zaměření od historie přes botaniku po literaturu či psychologii (Šerák, 2009). Posluchači se také

Obrázek 6 Rozhovor s účastnicí RATV mohou zúčastnit natáčení, viz Obrázek 6¹². Zájem o studium se sděluje pomocí korespondenčního lístku, kde musí být napsány potřebné údaje. Zájemci o studium obdrží informace o studiu, program aktuálního ročníku a k vybraným oborům seznam doporučené literatury ke studiu a seznam kontrolních otázek pro vypracování písemných odpovědí. Úspěšní absolventi obdrží diplom.¹³

Akademie třetího věku (A3V) – mají delší tradici než U3V. Čornaničová uvádí, že A3V mají pevně uspořádanou formu a mohou být jedno i vícesemestrální, ale také jako krátkodobé cykly. Kromě přednášek, diskuzí a seminářů lze do A3V zařadit také exkurze, pobytově-turistické programy či práce v zájmových kroužcích viz Obrázek 7¹⁴ (Čornaničová, 2007).

Obrázek 7 Kurz malování

¹² Zdroj: <http://www.tretivek.cz/images/externi/janickova/RATV.jpg>

¹³ Zdroj: <http://www.tretivek.cz/200711/rozhlasova-akademie-tretiho-veku/>

¹⁴ Zdroj: http://web.utb.cz/cs/docs/Metody_formy_vyuky.doc

4.5 Univerzity třetího věku (U3V)

Univerzity třetího věku jsou specifickou součástí celoživotního vzdělávání. U3V jsou spjaty s vysokými školami. Na rozdíl od jiných institucí zaměřených na vzdělávání seniorů, jsou U3V zaměřeny na „poskytování vzdělání seniorům na nejvyšší možné, tedy vysokoškolské (univerzitní) úrovni“ (Mühlpachr, 2001, s. 30). U3V poskytuje zájmové, nikoli profesní vzdělávání, tudíž se nejedná o kvalifikační vzdělávání. Přestože je studium ukončeno promoci posluchačů (viz Obrázek 8¹⁵) a absolventi dostávají diplom, nezakládá nárok na získání zaměstnání v určité profesi.

Obrázek 8 Předávání diplomu

Šemberová uvádí, že nabídka oborů a vzdělávacích programů na vysokých

Obrázek 9 Seznamování s PC

školách v ČR je rozmanitá. Vzdělávací programy mohou být jednoleté až tříleté zaměřené na edukaci v oblasti nových technologií (viz Obrázek 9¹⁶), cizojazyčné kurzy, programy na podporu sebeřízeného učení v seniorském věku nebo přednášek zaměřených na zdraví či volný čas (Šemberová, 2004). Posluchačem U3V na Masarykově univerzitě v Brně se může stát každý občan, který dosáhl důchodového věku a který má ukončené středoškolské vzdělání s maturitou. Na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně mohou studovat především zájemci seniorského věku (bez omezení), nevýdělečně činní, nebo také osoby pobírající invalidní důchod. Výuka probíhá 1 x za 14 dnů. Pro absolvování U3V je zde povinnost účasti na přednáškách (minimálně 60%). Na závěr každého semestru vypracování semestrální práce.

¹⁵ Zdroj: <http://au3v.vutbr.cz/foto/00050001.jpg>

¹⁶ Zdroj: <http://au3v.vutbr.cz/foto/au3v-foto001.jpg>

4.6 Jiné formy vzdělávání seniorů v ostatních zemích světa

Lidové univerzity – své uplatnění našly především ve skandinávských a německy mluvících zemích. V ČR existuje pouze jedna Lidová univerzita v Praze, avšak již přes

Obrázek 10
Mladší a starší generace společně

40 let. Vzdělávací programy na Lidových univerzitách absolvují starší občané společně s mladými posluchači, viz Obrázek 10¹⁷. Setkávají se zde tedy různé generace, které se ovlivňují, dochází zde k porozumění a sblížení dvou zcela odlišných generací (Mühlpachr, 2001).

Letní univerzitní kurzy pro seniory – tyto letní univerzitní kurzy pro seniory („elderhostel“ v USA a „sommersemester“ v Kanadě) kombinují cestování s intelektuální aktivitou, viz Obrázek 11¹⁸. Univerzita, která tento kurz pořádá, sestaví program z více kurzů na jeden týden. Každý kurz se skládá z 3 tematických částí a je pouze na účastníkovi kurzu, kolika z nich se zúčastní. Výuka trvá 1 – 1,5 hodiny denně. Vzdělávací

Obrázek 11 Elderhostel program

programy těchto kurzů mají dvě podmínky. První je, že kurzy musí být intelektuálně podnětné a druhá spočívá v přizpůsobení se fyziologickým požadavkům starším lidem.

¹⁷ Zdroj: http://www.nbs.de/site/infos/images/NBS_SSE_200210_30.jpg

¹⁸ Zdroj: <http://www.barry.edu/barrymagazine/images/issues/2009spring/articles/elderhostel01.jpg>

5. Shrnutí teoretické části

V teoretické části práce jsem se zabývala stářím – pojmem, procesem stárnutím, periodizací stáří, změnami ve stáří a současným demografickým vývojem, který má velký vliv na potřebu vzdělávání seniorů. Myslím si, že jsem popsala nejdůležitější pojmy a charakteristiky se stářím spojené. Tuto část práce považuji za důležitou z důvodu, že je pro čtenáře podstatné seznámit se s uvedenými, podle mě pro práci základními, skutečnostmi. Dále jsem se zabývala vědami, které souvisí se vzděláváním seniorů. Nejprve jsem se věnovala andragogice, která se zabývá vzděláváním dospělých a to z toho důvodu, že z ní vychází další popsaná věda – gerontogogika, která se zabývá konkrétně vzděláváním seniorů. Myslím si, že popsání těchto dvou věd je pro práci podstatné, protože se domnívám, že veřejnost není s těmito vědami seznámena detailněji. Především o gerontogogice se v naší společnosti nemluví. Podle mého názoru je pouze známé, že andragogika je věda zabývající se vzděláváním dospělých, ale již není upozorňováno, proč je tato věda důležitá a proč tedy vznikla. Dále jsem se věnovala více významu, funkcím a specifickým vzdělávání seniorů, které vychází právě z gerontogogiky. Domnívám se, že je potřeba upozornit na to, že vzdělávání ve starším věku je jiné, specifické a je na to potřeba brát zřetel. V další kapitole jsem se zabývala systémem vzdělávání seniorů. Nejprve jsem krátce zmínila, proč edukace seniorů v našich podmínkách vznikla, zmínila jsem se o některých dokumentech souvisejících se vzděláváním seniorů. Nastínila jsem koncept celoživotního vzdělávání, do kterého vzdělávání seniorů patří. Porovnála jsem dva graficky znázorněné systémy vzdělávání dospělých různých autorů, a to jeden z roku 2003 a druhý z roku 2009. Za důležité považuji upozornění, že v novějším uvedeném systému je vzdělávání seniorů vyčleněno jako zvláštní část vzdělávání dospělých, na rozdíl od staršího, graficky znázorněného, systému. Následně jsem se věnovala konkrétně vzdělávání seniorů. Zabývala jsem se cíli tohoto vzdělávání, faktory a bariérami, které ovlivňují vzdělávání starších osob, a popsala jsem vybrané metody, které považuji za vhodné při vzdělávání seniorů. V poslední části teoretických východisek práce jsem se věnovala známým i neznámým formám vzdělávání seniorů. Zmínila jsem se také o formách, které se v ČR nevyskytují nebo nemají silnější zastoupení v systému vzdělávání seniorů v ČR. Tuto kapitolu jsem doplnila o obrázky z průběhu těchto forem vzdělávání seniorů pro představu čtenáře, jak vzdělávání v právě popisované forma vypadá.

Vlastní průzkum

6. Průzkum spokojenosti se studiem na U3V

Tato část práce je věnována průzkumnému šetření za účelem zjištění, zda v České republice jsou vzdělávací potřeby seniorů uspokojovány tak, jak si sami senioři představují. Zda jsou senioři se vzděláváním spíše spokojeni či zda vidí více nedostatků v této formě vzdělávání se.

6.1 Cíle průzkumu a formulace hypotéz

Cílem mého průzkumu je zjištění, zda jsou nabízené přednášky na Univerzitách třetího věku podle jejich posluchačů uspokojující, nebo zda jsou témata, která zcela chybí. Dále budu zjišťovat jaká je motivace účasti na vzdělávání v pozdějším věku u posluchačů U3V a jaké je hodnocení studia na U3V vzhledem ke specifickým vzdělávání ve stáří.

Pro průzkumnou část jsem stanovila tyto **hypotézy**:

H1 Více jak polovina respondentů průzkumného šetření je spokojena s nabídkou vzdělávání na U3V.

H2 Dostupnost vzdělávání se na U3V je hodnocena nadpoloviční většinou respondentů průzkumného šetření pozitivně.

H3 Motivace vzdělávání se v postproduktivním věku je podle nadpoloviční většiny respondentů průzkumného šetření nejčastěji z důvodu vyplnění volného času.

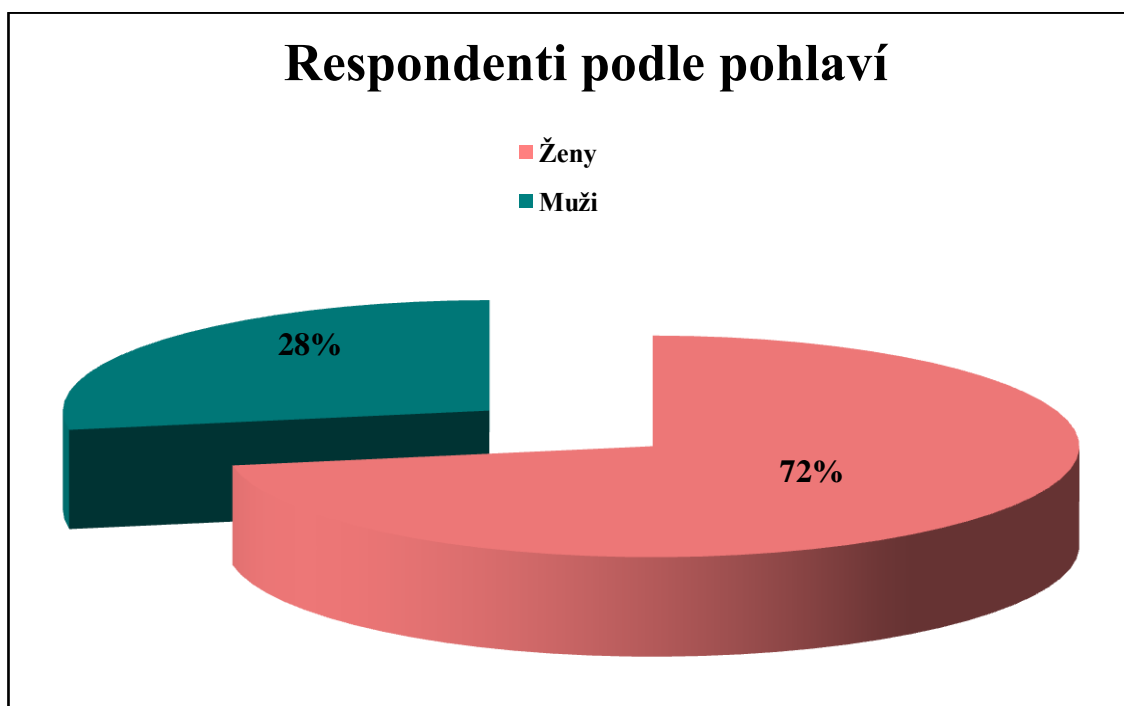
H4 Více než polovina respondentů průzkumného šetření je spokojena se způsobem studia vzhledem ke specifickým vzdělávání v postproduktivním věku.

6.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Cílovou skupinou průzkumného šetření jsou posluchači U3V v Brně, které jsem oslovila půl hodiny před začátkem přednášky. Oslovila jsem všechny posluchače, kteří byli přítomni v místnosti. Po oslovení mělo o zúčastnění se šetření zájem nejprve pouze 8 posluchačů, posléze se přidalo dalších 6 posluchačů. Na tyto posluchače jsem získala kontakt pro dohodu na čas a místo uskutečnění rozhovoru. Zanechala jsem na sebe kontakt pro případné další zájemce spolu s informacemi, o jaké průzkumné šetření se jedná. V průběhu týdne se mi ozvali další 4 zájemci, kteří měli zájem zúčastnit se šetření.

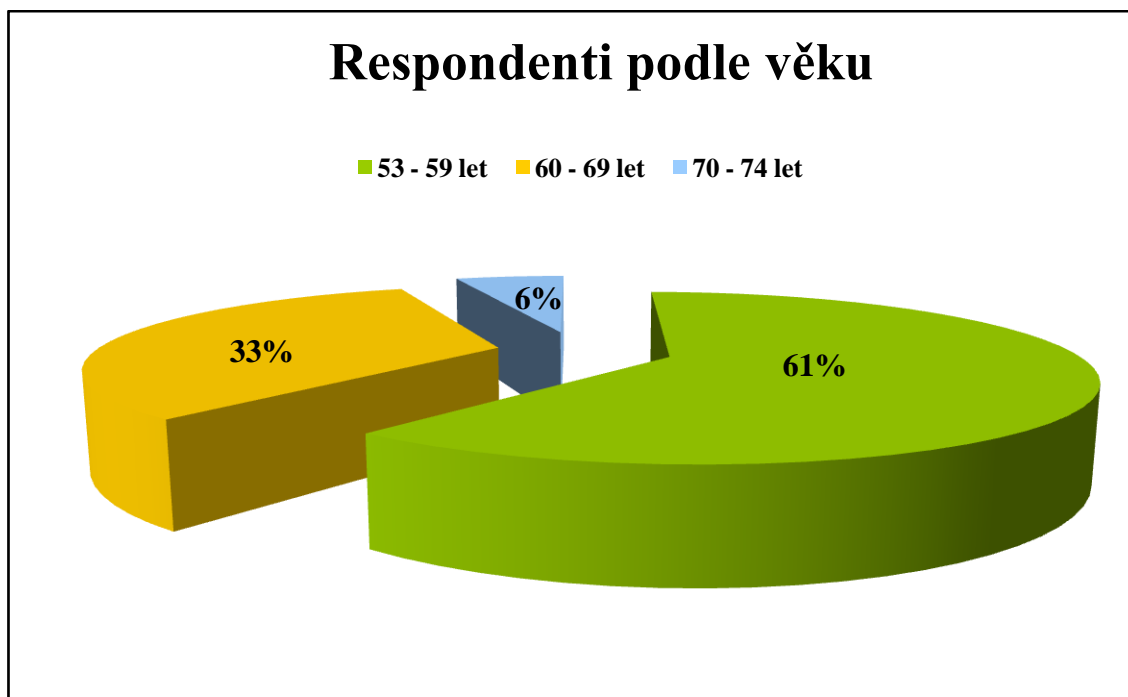
Celkově se uskutečnilo 18 rozhovorů s posluchači U3V. Z toho bylo celkem 13 (72,2 %) žen a 5 (27,8 %) mužů (viz Graf č. 1).

Graf č. 1 Respondenti podle pohlaví

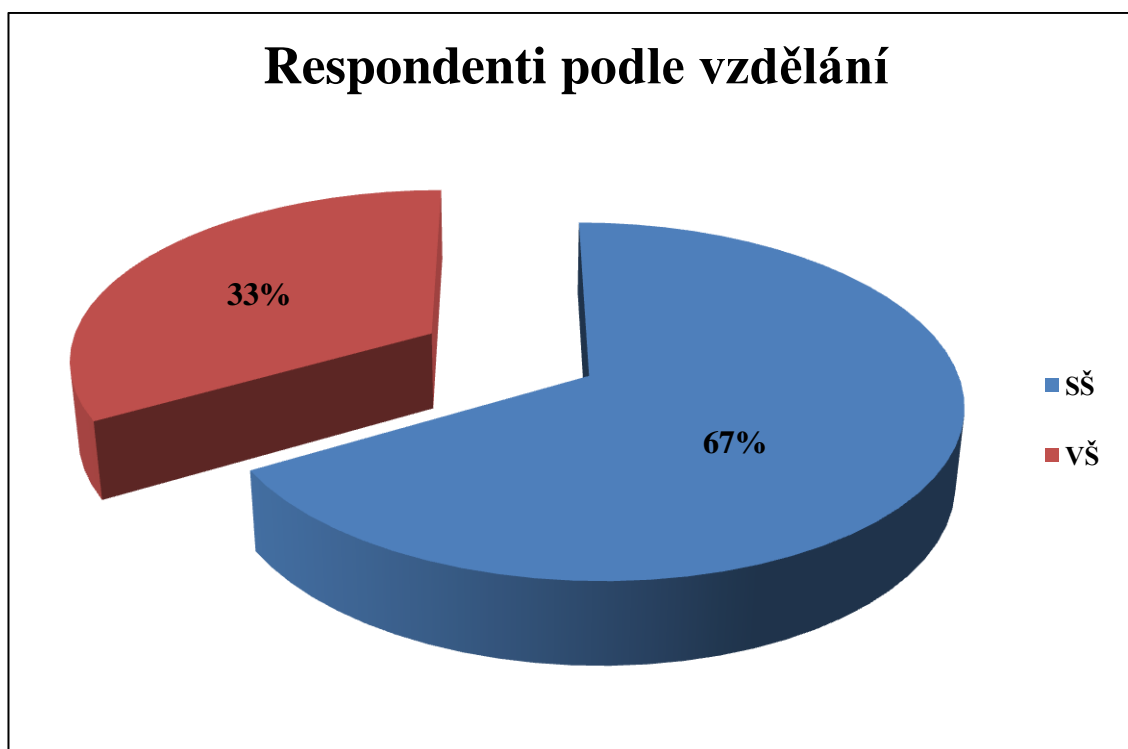
Respondenti byli v rozmezí věku 53 – 74 let. Ve věku 53 – 59 let bylo 11 (61 %) respondentů, 6 (33 %) v rozmezí 60 – 69 let a pouze 1 (6 %) respondent byl ve věku 70 – 74 let (viz Graf č. 2).

Graf č. 2 Respondenti podle věku

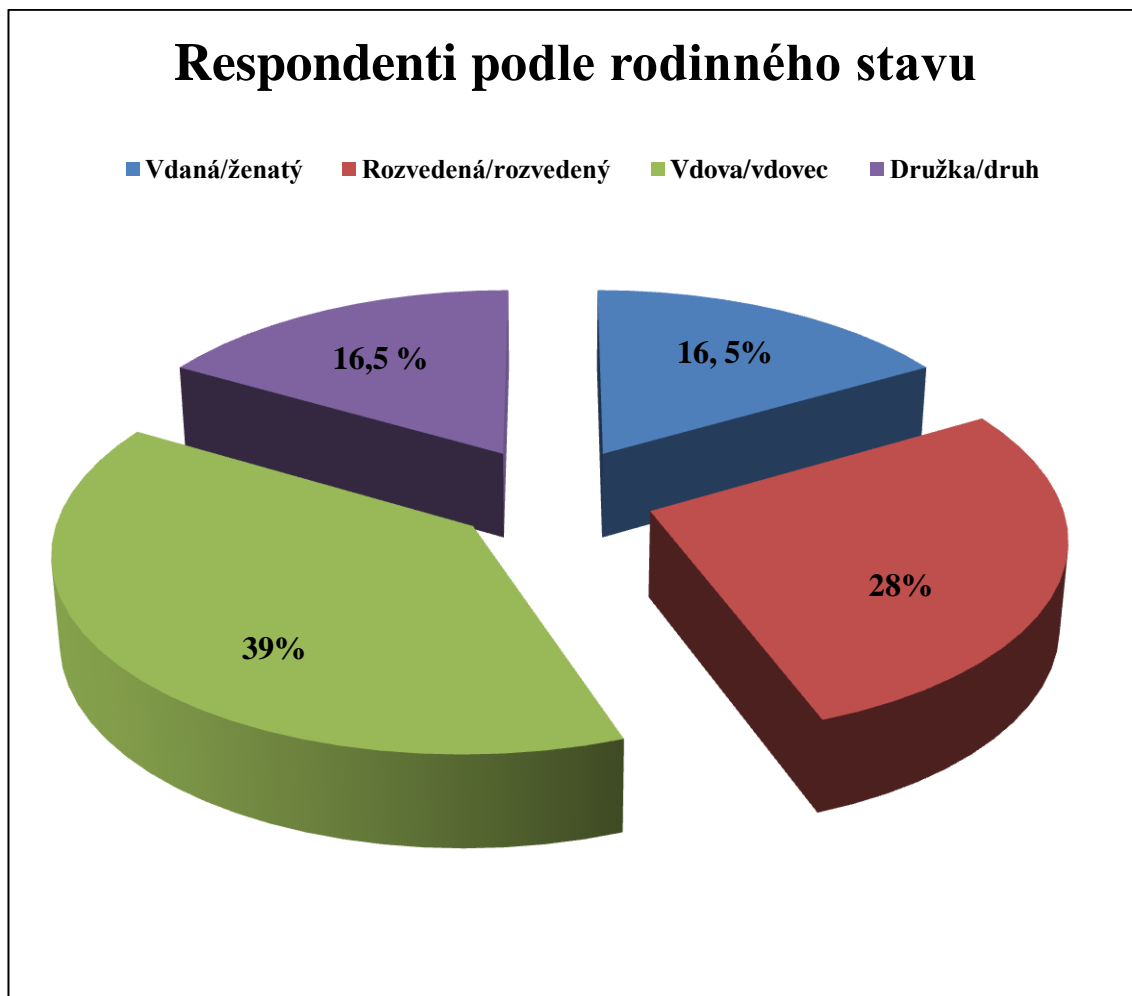
V kategorii středoškolského vzdělání (minimální povinné vzdělání pro studium na U3V) bylo 12 (67 %) respondentů, vysokoškolského vzdělání dosáhlo 6 (33 %) respondentů (viz Graf č. 3).

Graf č. 3 Respondenti podle vzdělání

Poslední charakteristika výzkumného vzorku je podle rodinného stavu. Respondenti, kteří uvedli rodinný stav vdaná/ženatý byli 3 (16,5 %), rozvedená/rozvedený uvedlo 5 (28 %) respondentů, 7 (39 %) respondentů uvedlo vdova/vdovec a 3 (16,5 %) respondenti uvedli stav – družka/druh (viz Graf č. 4).

Graf č. 4 Respondenti podle rodinného stavu

6.3 Metody

Pro průzkum jsem zvolila metodu **kvalitativního výzkumu – strukturovaný rozhovor**. Cílem kvalitativního výzkumu je získat vhled a porozumění problému jako celku. Základním účelem metody strukturovaného rozhovoru je „co nejvíce minimalizovat efekt tazatele na kvalitu rozhovoru“ (Hendl, 2005, s. 173). Hendl dále popisuje strukturovaný rozhovor jako vhodný, pokud nemáme možnost rozhovor

opakovat a na respondenta máme jen určitý čas. Uvádí také, že se data z tohoto typu rozhovoru snadněji analyzují, protože jednotlivá témata se v přepisu rozhovoru snadněji nacházejí. Za důležité považují možnost kontroly, kam se bude rozhovor ubírat.

Rozhovory probíhaly v kavárnách, které zvolil sám respondent, kde se cítí příjemně. V 5 případech byla volba místa setkání na mě. Rozhovory jsem začínala zopakováním, proč toto šetření dělám a o čem je moje bakalářská práce. Následně jsem si vyžádala svolení k záznamu rozhovoru na diktafon a také zběžné ruční zaznamenání poznámek. Každého respondenta jsem ujistila, že rozhovor je anonymní.

Rozhovor, skládající se z 15 otázek (viz Příloha č. 1) jsem začala otázkami zjišťujícími **tzv. měkká data**. Jednalo se o 12 otevřených otázek, ve kterých se mohl respondent svobodně vyjádřit. První otázky byly zaměřené na počátky vzdělávání respondenta na U3V – jak se o tomto vzdělávání dozvěděl, co ho ke vzdělávání vedlo. Pokračovala jsem otázkami zaměřenými na názory respondenta na vzdělávání na U3V – témata, nabídku, zájem o vzdělávání apod. Dále jsem zjišťovala, jaký přínos vzdělávání na U3V pro respondenta má a zda byla naplněna jeho očekávání. Rozhovor jsem zakončila 3 uzavřenými otázkami za účel zjištění **tzv. tvrdých dat** – demografické otázky zjišťující dosažené vzdělání, rodinný stav a věk respondenta. Při kladení otázek jsem respondentovi dala k nahlédnutí otázku vytištěnou na papíře, aby mohl během odpovědi nahlédnout, na co jsem se přesně ptala.

Před samotným průzkumem jsem provedla **tzv. předprůzkum**, kdy jsem nachystané otázky položila nezúčastněným osobám vyššího věku, abych se ujistila, že otázky jsou srozumitelné.

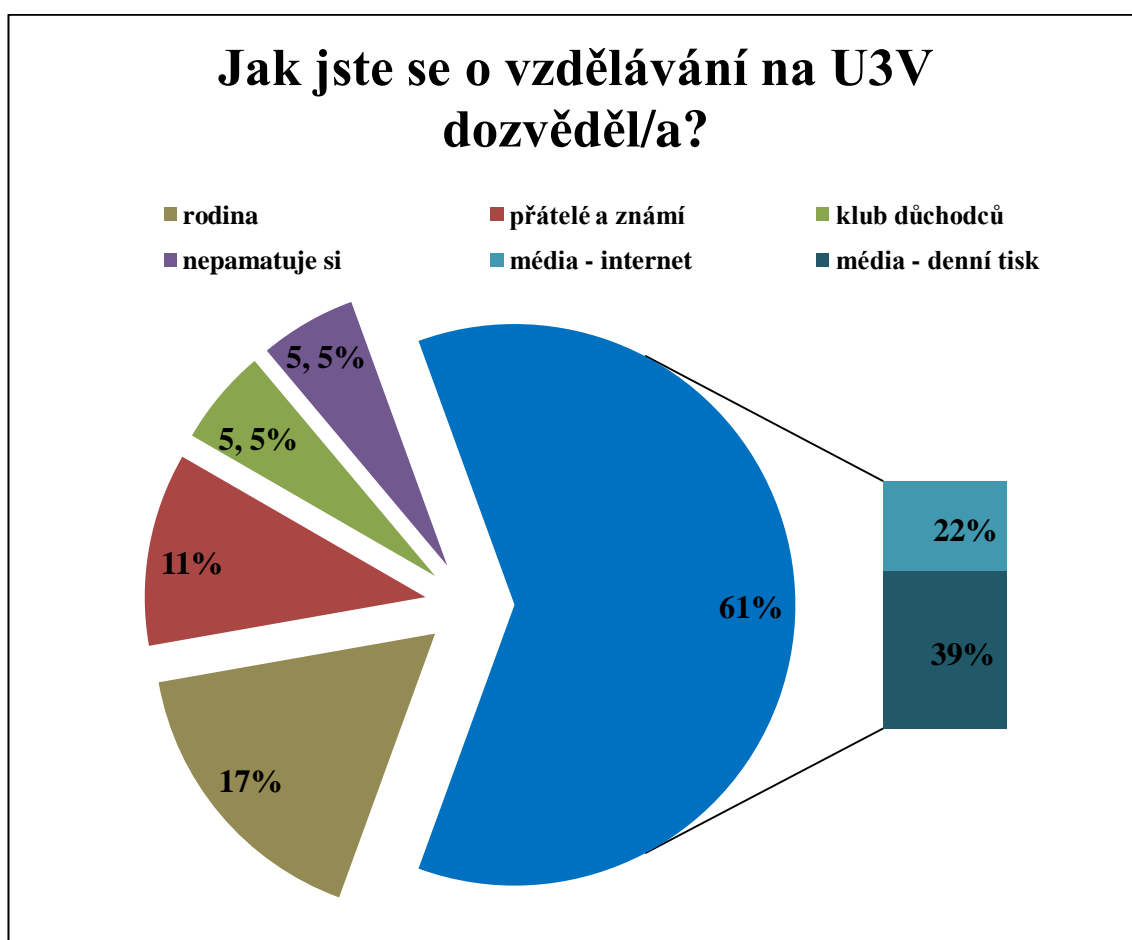
Získaná data z prvních 12 otázek rozhovoru, které zjišťovaly **tzv. měkká data**, jsem vyhodnotila metodou **zakotvené teorie**. Touto metodou jsem jednotlivé odpovědi respondentů kódovala ve vymezených úsecích textu, které byli nositelem informace. Snažila jsem se nalézt souvislosti a spojit je do jednoho celku. Poslední 3 otázky zjišťující **tzv. tvrdá data** jsem použila pro charakteristiku výzkumného vzorku.

7. Prezentace výsledků

Otázka č. 1 – Jak jste se o vzdělávání na U3V dozvěděl/a?

Hlavním zdrojem, přes který se respondenti průzkumu dozvěděli o U3V byla média. Média jako zdroj uvedlo 11 (61 %) respondentů, z toho 7 respondentů uvedlo denní tisk a 4 internet. Jako další zdroje prvotní informace o U3V byly: rodina (3 respondenti – 17 %), přátelé a známí, kteří mají zkušenost s U3V (2 respondenti – 11 %), z klubu důchodců (1 respondent – 5,5 %). A 1 (5,5 %) respondent uvedl, že si nepamatuje, odkud se prvně o U3V dozvěděl (viz Graf č. 5).

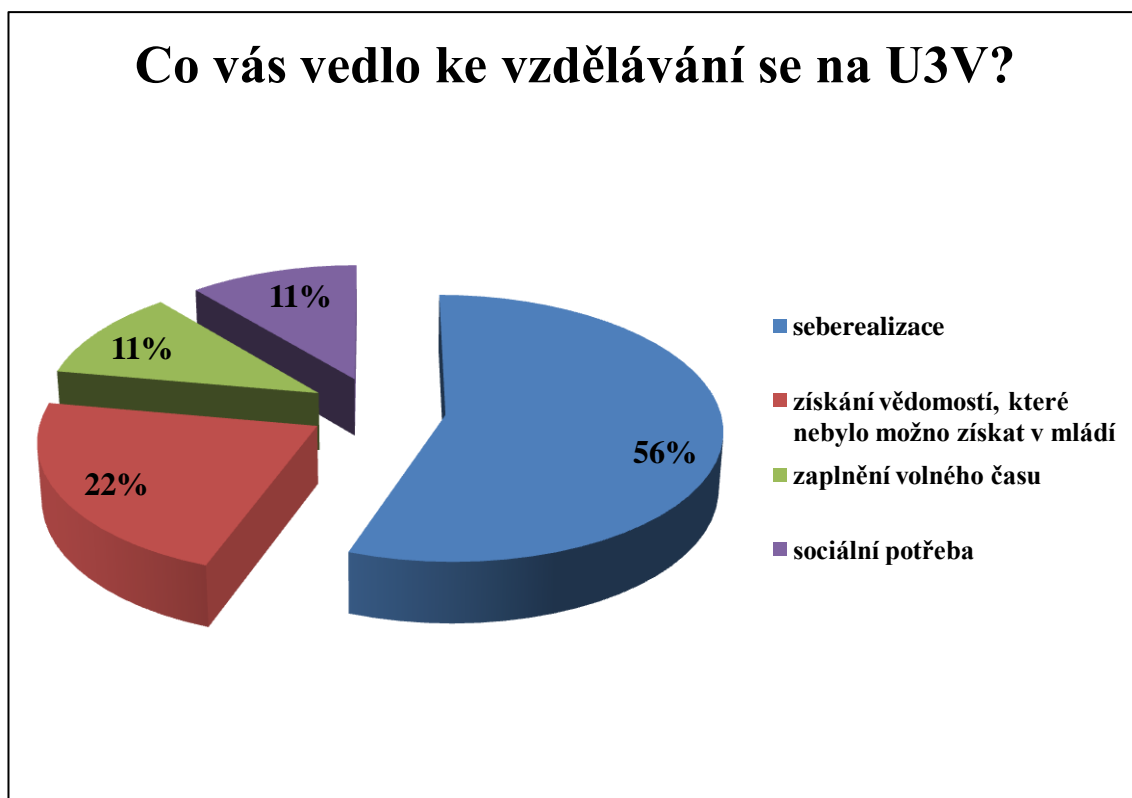
Graf č. 5 Jak jste se o vzdělávání na U3V dozvěděl/a?

Otázka č. 2 – Co vás vedlo ke vzdělávání se na U3V?

Nejčastější odpověď, seberealizaci, uvedlo 10 (56 %) respondentů. Jako potřebu získat vědomosti, které nemohli z různých důvodů získat v mládí, uvedli 4 (22 %) respondenti. Jako potřebu zaplnit volný čas uvedli jako motivaci 2 respondenti, stejný počet respondentů uvedl potřebu sociální, tedy kontakt s vrstevníky, zbavení se pocitu osamělosti apod. (viz Graf č. 6).

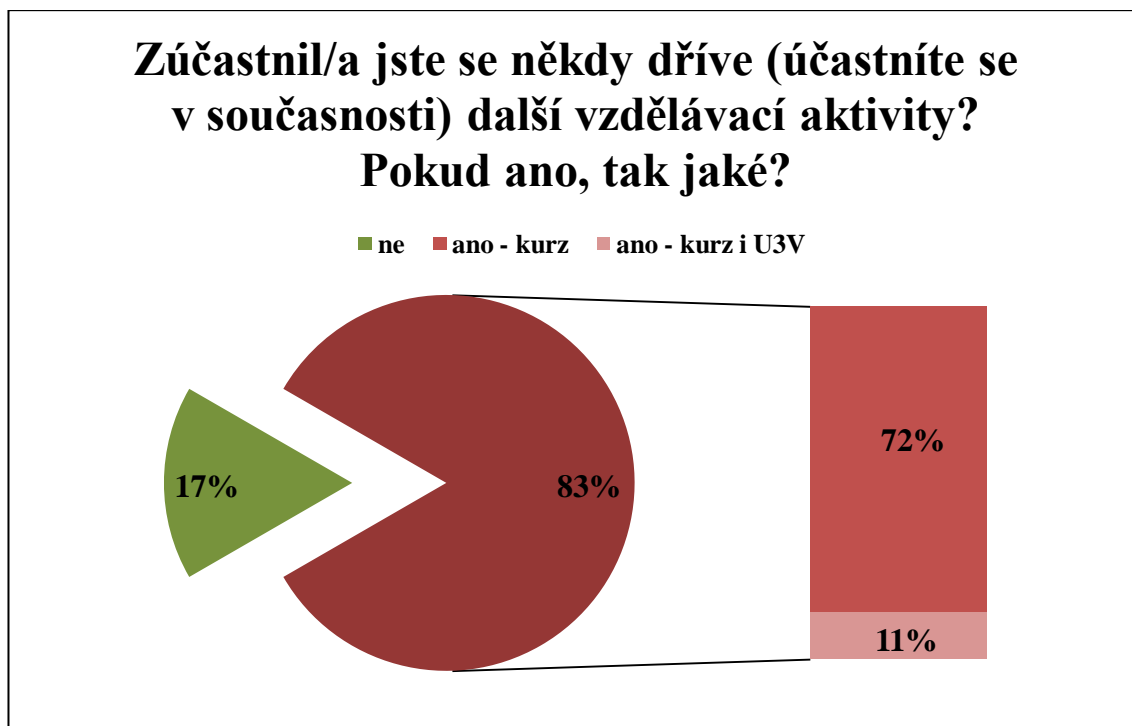
Graf č. 6 Co vás vedlo ke vzdělávání se na U3V?

Otázka č. 3 – Zúčastnil/a jste se někdy dříve (účastníte se v současnosti) další vzdělávací aktivity? Pokud ano, tak jaké?

Naprostá většina – 15 (83 %) respondentů se již zúčastnila nebo se aktuálně účastní jiné vzdělávací aktivity a to především nějakého kurzu. Z toho 2 respondenti se již zúčastnili studia na U3V jinde. Celkem 3 (17 %) respondenti se nezúčastnili jiné vzdělávací aktivity (viz Graf č. 7).

Graf č. 7 Zúčastnil/a jste se někdy dříve (účastníte se v současnosti) další vzdělávací aktivity? Pokud ano, tak jaké?

Otázka č. 4 – O jaké téma máte při vzdělávání největší zájem?

Člověk a společnost zvolilo jako nejoblíbenější téma celkem 7 (39 %) respondentů, 5 (28 %) respondentů uvedlo témata související s přírodou, 3 (16,5 %) respondenti uvedli zájem o témata spojená s technologickým pokrokem a stejný počet respondentů má zájem především o témata spojená se zdravím člověka (viz Graf č. 8).

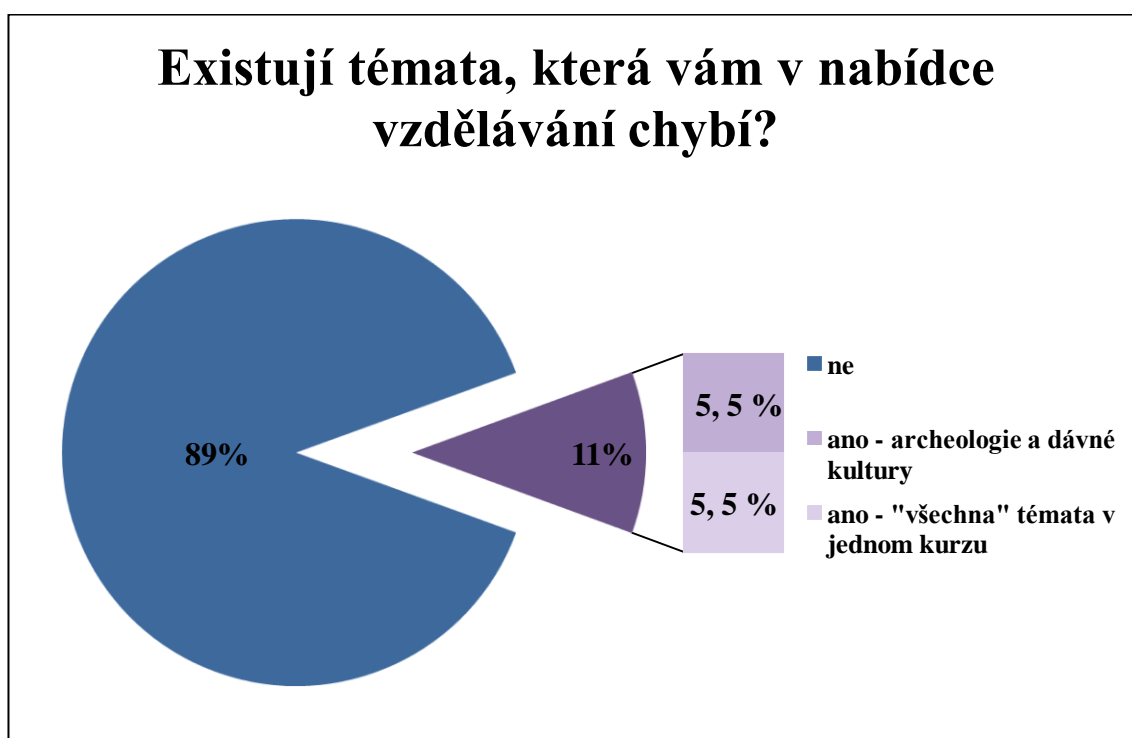
Graf č. 8 O jaké téma máte při vzdělávání největší zájem?

Otázka č. 5 – Existují témata, která vám v nabídce vzdělávacích aktivit chybí?

Celkem 16 (89 %) respondentů nenašlo téma, které by jim v nabídce vzdělávání chybělo, 1 (5,5 %) respondent postrádá témata věnující se archeologii a dávným kulturám, 1 (5,5 %) respondent uvedl, že chybí U3V, která by se věnovala v menší míře „všem“ tématům (viz Graf č. 9).

Graf č. 9 Existují témata, která vám v nabídce vzdělávání chybí?

Otázka č. 6 – Co si myslíte o nabídce vzdělávání pro osoby v postproduktivním věku jako celku?

Respondentů, kteří si myslí, že v současné době je nabídka vzdělávacích aktivit poměrně široká a vybrat si může každý, kdo má o studium zájem, bylo 12 (67 %). Že chybí vzdělávací aktivity zaměřené na rekvalifikaci si myslí 4 (22 %) respondenti či doplnění kvalifikace z důvodu uplatnění v pracovním procesu (s ohledem na ztížené podmínky vzdělávání ve starším věku) si myslí 2 (11 %) respondenti (viz Graf č. 10).

Graf č. 10 Co si myslíte o nabídce vzdělávání pro osoby v postproduktivním věku jako celku?

Otázka č. 7 – Jaký je podle vašeho názoru zájem o vzdělávání v postproduktivním věku?

Většina respondentů (13 – 72 %) si myslí, že je o studium na U3V velký zájem, 5 (28 %) respondentů je opačného názoru (viz Graf č. 11).

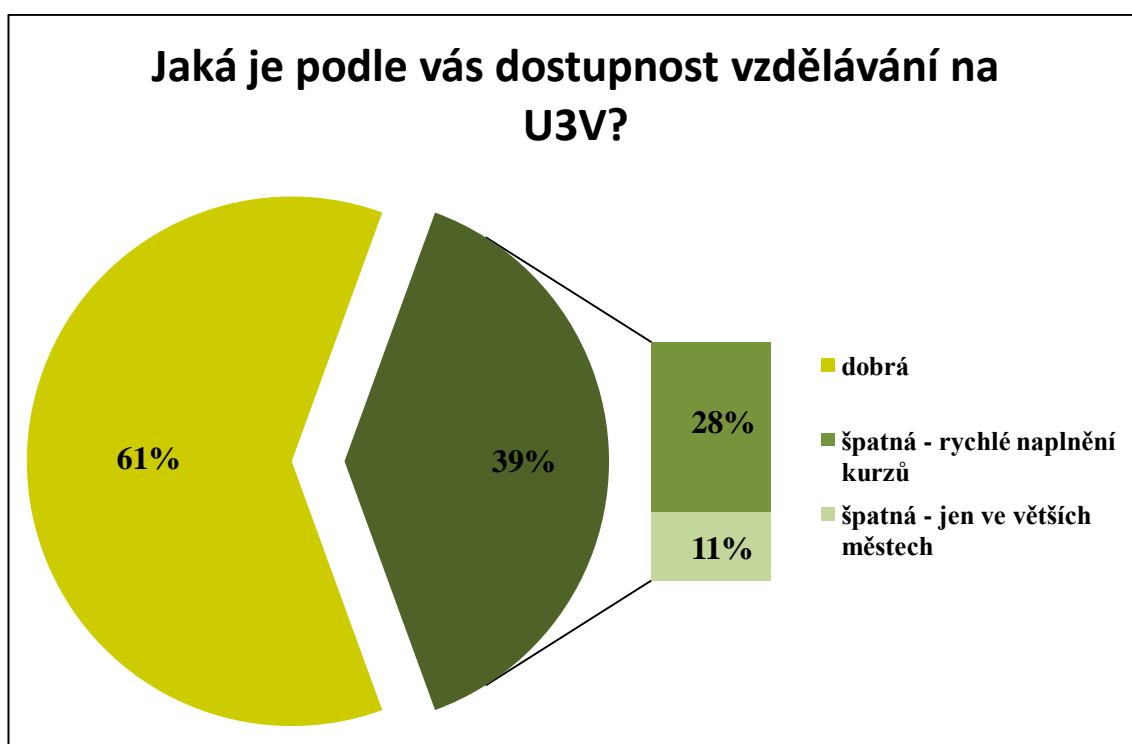
Graf č. 11 Jaký je podle vašeho názoru zájem o vzdělávání v postproduktivním věku?

Otázka č. 8 – Jaká je podle vás dostupnost vzdělávání na U3V?

Jako dobrou shledává dostupnost vzdělávání na U3V 11 (61 %) respondentů, 5 (28 %) respondentů uvádí, že kurzy jsou rychle naplněny a nedostane se tedy na všechny zájemce. U3V i v menších městech by uvítali 2 (11 %) respondenti (viz Graf č. 12).

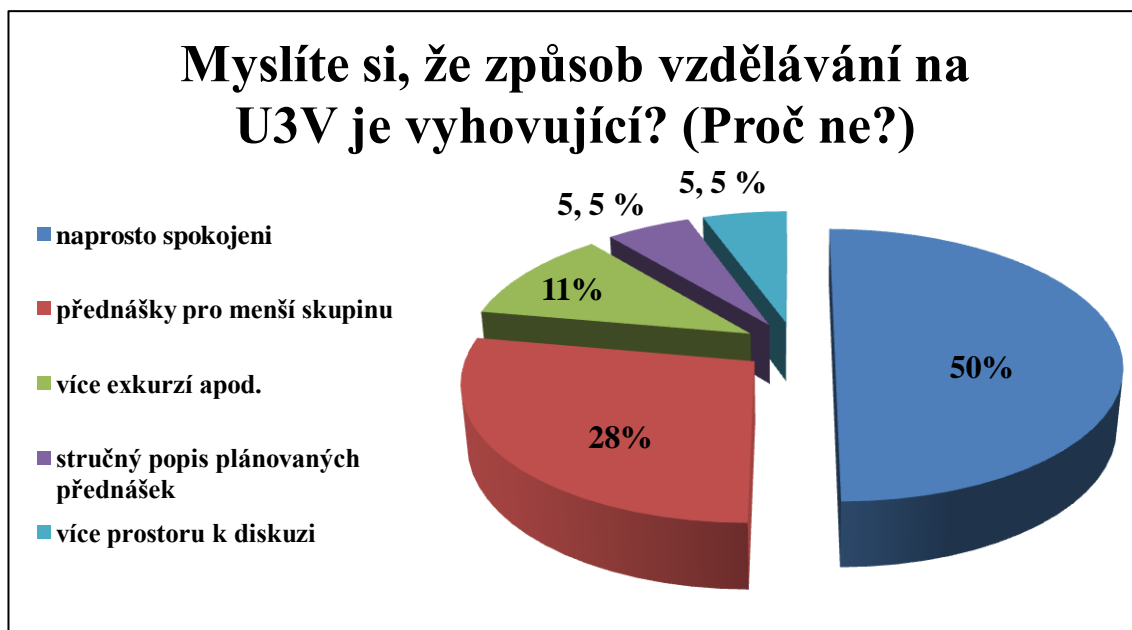
Graf č. 12 Jaká je podle vás dostupnost vzdělávání na U3V?

Otázka č. 9 – Myslíte si, že způsob vzdělávání na U3V je vyhovující? (Proč ne?)

Se způsobem vzdělávání je naprosto spokojeno 9 respondentů. Celkem 5 respondentů by chtělo, aby přednášky byly pro menší skupinu posluchačů, 2 respondenti by uvítali více exkurzí, praktických ukázek apod., 1 respondent uvedl požadavek na stručný popis všech plánovaných přednášek a 1 respondent by uvítal více prostoru k diskusi (viz Graf č. 13).

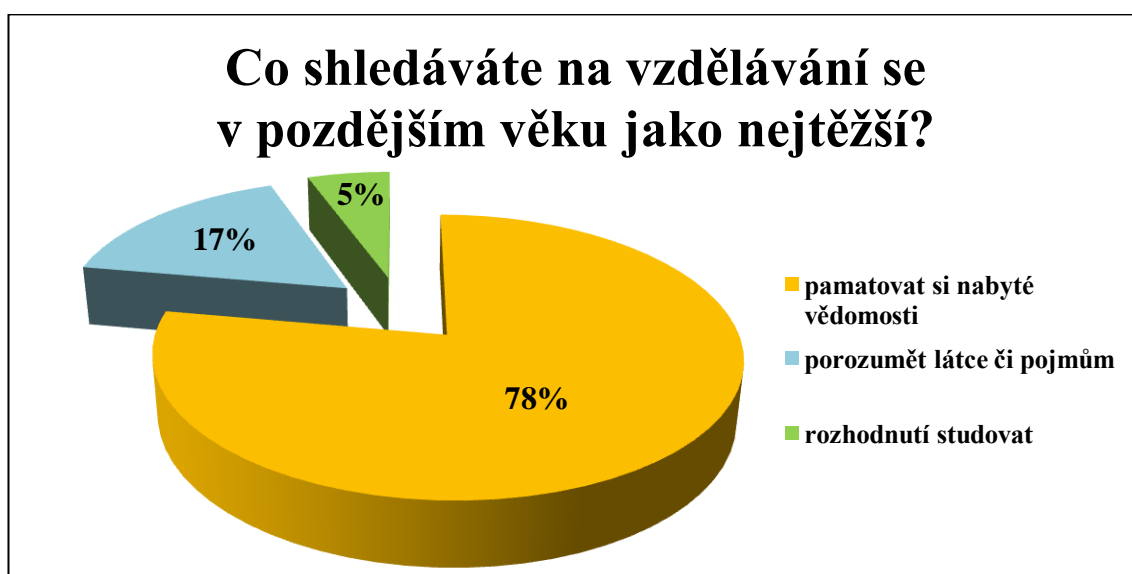
Graf č. 13 Myslíte si, že způsob vzdělávání na U3V je vyhovující? (Proč ne?)

Otázka č. 10 – Co shledáváte na vzdělávání se v pozdějším věku jako nejtěžší?

Nejčastější odpovědí bylo pamatování si nabytých vědomostí. Tuto skutečnost uvedlo 14 (78 %) respondentů. Porozumění složitější látce nebo pojmům uvedli 3 (17 %) respondenti a 1 (5 %) respondent uvedl jako nejtěžší rozhodnutí studovat (viz Graf č. 14).

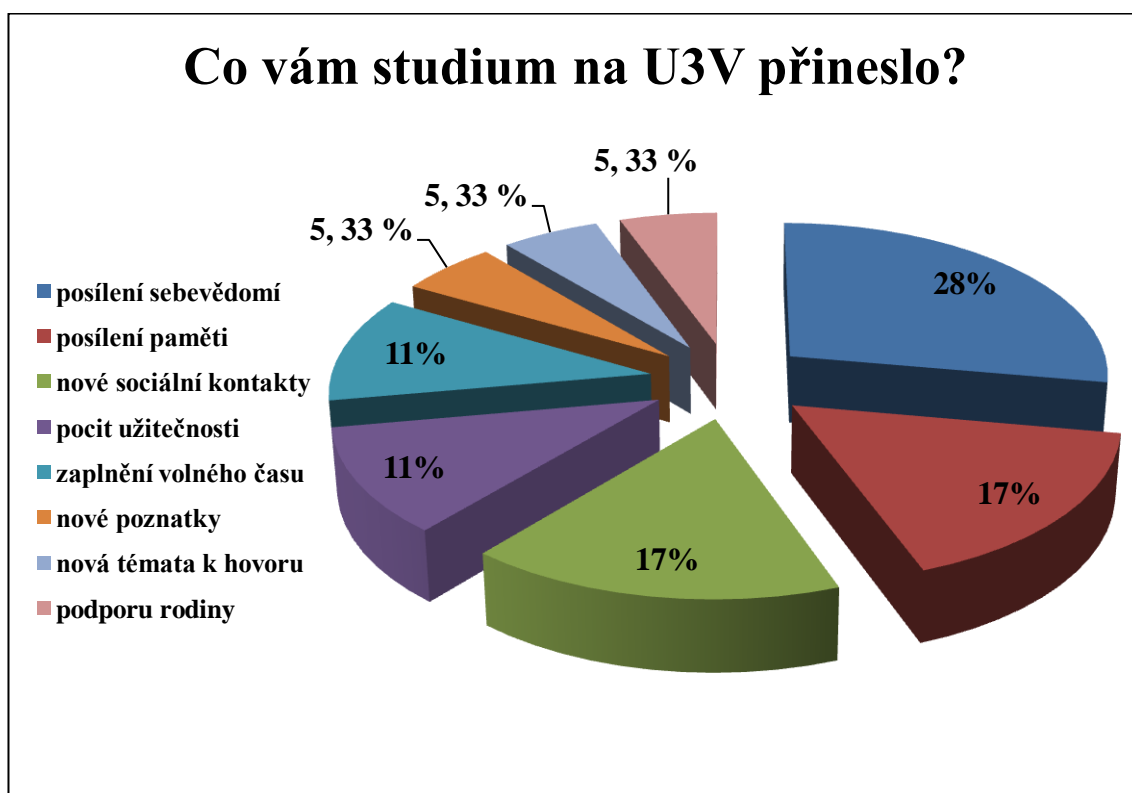
Graf č. 14 Co shledáváte na vzdělávání se v pozdějším věku jako nejtěžší?

Otázka č. 11 – Co vám studium na U3V přineslo?

Nejčastější odpovědí bylo posílení sebevědomí, kterou uvedlo 5 (28 %) respondentů. Dále 3 (17 %) respondenti uvedli posílení paměti, nové sociální kontakty uvedli rovněž 3 (17 %) respondenti. Po 2 (11 %) respondentech získaly odpovědi pocit užitečnosti a zaplnění volného času. Jen 1 (5,33 %) respondent uvedl jako odpověď nové poznatky z oblastí, které ho zajímají, 1 (5,33 %) respondent odpověděl, že studium na U3V mu přineslo nová témata k hovoru a podporu rodiny také uvedl 1 (5,33 %) respondent (viz Graf č. 15).

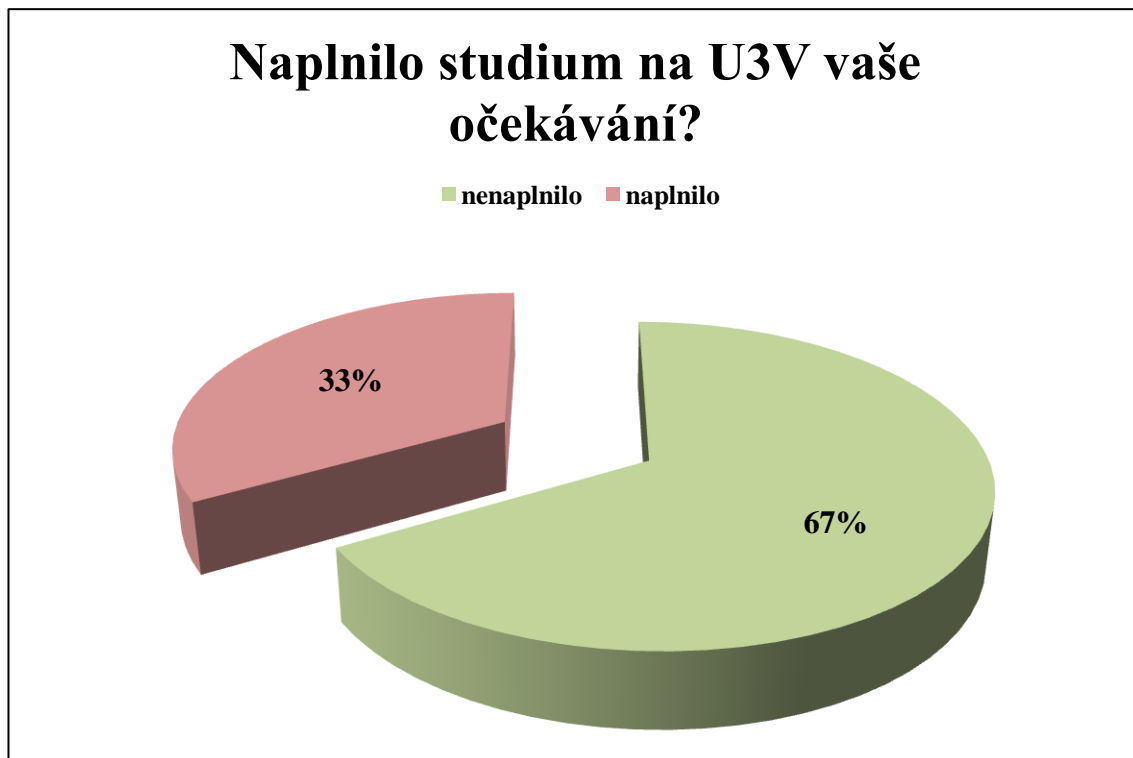
Graf č. 15 Co vám studium na U3V přineslo?

Otázka č. 12 – Naplnilo studium na U3V vaše očekávání?

Celkem 12 (67 %) respondentů uvedlo, že studium na U3V jejich očekávání nenaplnilo, důvodem bylo, že očekávání byla plná obav. Ostatních 6 (33 %) respondentů uvedlo, že jejich očekávání byla naplněna (viz Graf č. 16).

Graf č. 16 Naplnilo studium na U3V vaše očekávání?

8. Diskuze

Provedené průzkumné šetření zaměřené na zjištění spokojenosti respondentů se studiem na U3V. Rozhovory proběhly v klidném prostředí kaváren v dopoledních či odpoledních hodinách. Respondentům byla položena stejná sada 15 otázek. První otázky byly směřovány k počátkům vzdělávání respondentů na U3V. Tyto otázky jsem zvolila pro začátek z toho důvodu, protože se domnívám, že je to vhodný způsob navázání hovoru o tomto tématu. Respondent se ve vzpomínkách vrátil na počátek vzdělávání na U3V, což navodilo neformální atmosféru. Domnívám se také, že lidé v tomto věku rádi vzpomínají a povídají o tom, co bylo. Následovaly otázky zaměřené na nabídku vzdělávání. Nejprve otázka na oblíbená témata, poté na témata chybějící. Abych si ověřila odpovědi na předešlé otázky, zeptala jsem se na názor ohledně nabídky vzdělávání v pozdějším věku celkově. Další otázky byly zaměřené na názory o zájmu o vzdělávání v tomto věku, dostupnost a způsob vzdělávání na U3V a také na to, co je podle respondentů považováno za nejtěžší ve vzdělávání v pozdějším věku. Poslední 2 otázky, které zjišťovaly měkká data potřebná k odpovědím na stanovený cíl průzkumu a hypotézy, jsem zaměřila na přínos vzdělávání a naplnění očekávání. Po dokončení této části rozhovoru jsem se každého respondenta zeptala na 3 demografické otázky, zjišťující rodinný stav, věk a dosažený stupeň vzdělání.

Stanovení otázek tak, aby došlo k zodpovězení hypotéz, předcházelo studium literatury a vycházela jsem také z teoretických poznatků načerpaných při psaní bakalářské práce. Otázky jsem koncipovala tak, aby byly srozumitelné a neobjevila se zde cizí slova, která by musela být dodatečně vysvětlena. Ověření srozumitelnosti otázek jsem provedla malým předvýzkumem, kdy jsem otázky položila vybraným osobám staršího věku.

Z první otázky, jejímž účelem bylo navázání rozhovoru, vyplynulo, že se respondenti o U3V dověděli nejčastěji z médií. Ovšem ne tak, jak to bývá u mladé generace, že hlavním zdrojem byl internet, ale hlavním zdrojem byl denní tisk. Z rozhovoru však vyplynulo, že další informace většina respondentů hledala na internetu a posléze přímo na univerzitě. Další otázka směřovala k motivaci vzdělávání se na U3V. Touto otázkou měla být verifikována či falzifikována hypotéza **H3**. Přestože

U3V je zájmové vzdělávání, většina respondentů jako motivaci ke vzdělávání uvedla potřebu seberealizace. Potřebu vyplnění volného času uvedli pouze 2 respondenti a hypotéza tedy byla **falzifikována**. Petřková uvádí jako hlavní motivaci seniorů na vzdělávání poznávací potřeby a zájmy, následně společenské kontakty a až poté potřebu seberealizace (Petřková, 1994). Lze tedy usuzovat, že dnešní studující senioři mají jinou motivaci ke vzdělávání se, než před 16 lety. Z otázky věnované účasti na jiné vzdělávací aktivitě dříve nebo v současnosti plyne, že naprostá většina respondentů se nejprve zúčastnila nějaké jiné formy vzdělávání, nejčastěji kurzu, než se rozhodla pro studium na U3V. Zajímavé také je, že 2 respondenti již jednu U3V absolvovali. Další část rozhovoru byla zaměřena na zjištění oblíbených témat a témat, které respondenti postrádají a na spokojenost s nabídkou vzdělávání. Vzhledem k zjištěným údajům lze shrnout, že zájem je o témata věnující se člověku a společnosti a také přírodě. Většina respondentů nepostrádá v nabídce vzdělávacích aktivit žádné téma, několik respondentů má specifické požadavky. Otázka č. 6 **potvrdila** moji hypotézu **H1**. Většina respondentů byla s nabídkou vzdělávacích aktivit spokojena. Další otázka byla doplňující, zaměřená na zájem o vzdělávání v postproduktivním věku. Ukázalo se, že respondenti si myslí, že o studium v tomto věku je v současnosti velký zájem. A přesto se o tomto tématu málo hovoří. V tomto směru se také vyjádřili respondenti. Častým názorem bylo, že o vzdělávání v tomto věku by byl větší zájem, pokud by se o tomto tématu více hovořilo. Podle respondentů by se také měl klást důraz na to, že stáří není nemoc a měla by se tedy podporovat aktivita starších lidí. Hypotéza **H2** byla **verifikována** otázkou č. 8, na kterou celkem 11 respondentů uvedlo odpověď, že považují dostupnost vzdělávání na U3V za dobrou. Respondenti, kteří měli opačný názor, zmínili fakt, že kurzy jsou rychle naplněny, někteří zmiňují otázku horší dostupnosti pro starší osoby z menších měst. Se způsobem studia na U3V bylo naprosto spokojeno 9 respondentů. Vzhledem k tomu, že je to přesně polovina a ne nadpoloviční většina respondentů, hypotéza **H4 nebyla verifikována**. Připomínky ke studiu byly především k počtu posluchačů na U3V. Nedostatky viděli respondenti především ve velkém počtu posluchačů. Chtěli by, aby přednášky byly pro menší skupinu posluchačů. Další připomínky se týkaly více exkurzí, praktických ukázek apod., stručného popisu všech plánovaných přednášek a požadavek byl i na více prostoru k diskuzi. Jako nejtěžší na studiu na U3V shledali většinou respondenti zapamatování si nabytých vědomostí, další potom porozumění složitější látce nebo pojmům. Zajímavý byl názor respondenta,

který uvedl, že nejtěžší byl samotný vstup do studia, rozhodnutí studovat. Uvedl, že to bylo těžké rozhodnutí. Na jednu stranu touha po poznání a na druhou obavy, zda studovat ve vyšším věku zvládne. Petřková na základě analýzy studentských úvah uvádí, že „vstup do vzdělávací instituce může pro řadu seniorů představovat zátěž“ (Petřková, 1998, s. 155). Z její analýzy vyplývá, že obavy před zahájením studia jsou naprosto běžné. Poslední dvě otázky věnované přínosu a naplnění očekávání vzdělávání ve vyšším věku přinesly mnoho odpovědí. Hlavním přínosem je podle respondentů posílení sebevědomí, dále posílení či trénink paměti, také nové sociální kontakty, apod. Zajímavým názorem bylo, že přínosem je podpora rodiny. Respondent mi vysvětlil tuto skutečnost tak, že rodina respondenta plně v rozhodnutí studovat podporuje a nyní se mu i více věnuje. Považuji to za důkaz toho, že vzdělávání ve starším věku ovlivní názor druhých lidí na tento věk. Co se týče naplnění očekávání, většina respondentů uvedla, že studium na U3V jejich očekávání nenaplnilo. Důvodem však bylo to, že očekávání byla plná obav. Přestože záměr otázky byl jiný, vyšlo najevo, že většina respondentů vstupovala do studia plná obav z neúspěchu. Přesto však se o studium pokusila a nyní chtějí studovat dále, dokud jim to zdravotní stav dovolí.

Vzhledem k tomu, že se jednalo o kvalitativní průzkumné šetření, nelze jeho výsledky vztahovat na studující seniory všeobecně. Lze tedy na tento průzkum navázat dalším, podrobnějším kvantitativním výzkumem. Tento průzkum může být návodem, na co se při dalším výzkumu zaměřit, co vylepšit. Bylo by možné více prozkoumat motivy ke studiu seniorů, které se pravděpodobně změnilo nebo zkoumat podmínky, které studium seniorů ovlivňují a senioři by je rádi změnili apod. Při průzkumu jsem také zjistila, že by respondenti, kteří se zúčastnili mého průzkumu, byli ochotní vyplnit dotazníky, spíše ale formou pokládání otázek výzkumníkem a následným zaznamenáním odpovědí. Je tedy možné na tento průzkum navázat podrobnějším výzkumem.

9. Závěry průzkumu

Cílem průzkumu bylo zjištění, zda jsou nabízené přednášky na Univerzitách třetího věku podle jejich posluchačů uspokojující, nebo zda jsou témata, která zcela chybí, jaká je motivace účasti na vzdělávání v pozdějším věku, a jaké je hodnocení studia na U3V vzhledem ke specifickým vzdělávání ve stáří.

Po analýze zjištěných dat jsem mohla verifikovat a falzifikovat stanovené hypotézy. Zatím co hypotézy **H1 a H2 byly verifikovány**, hypotézy **H3 a H4 byly falzifikovány**. Dosáhla jsem tedy zjištění, že většina respondentů je spokojena s nabídkou vzdělávání na U3V a také, že považují dostupnost vzdělávání za dobrou, přestože kurzy bývají rychle zaplněny. U hypotézy H3 jsem stanovila jako hlavní motivaci ke studiu vyplnění volného času z důvodu, že takto vnímá studium ve starším věku většina společnosti. Respondenti však nejčastěji zvolili jako motivaci ke studiu seberealizaci. Je tedy zřejmé, že společnost není dostatečně informována o skutečných potřebách seniorů. Zdůraznila jsem, že je zde také změna oproti analýze, kterou provedla Petřková, která uvedla hlavní motivaci seniorů na vzdělávání poznávací potřeby a zájmy, následně společenské kontakty a až poté potřebu seberealizace (Petřková, 1994). Hypotéza H4 nebyla rovněž potvrzena. Připomínky ke způsobu studia na U3V měla polovina respondentů. Především se jednalo o velkém počtu posluchačů při přednáškách. Respondenti by uvítali menší skupinu posluchačů. Další připomínky se týkaly více exkurzí, praktických ukázek apod., stručného popisu všech plánovaných přednášek a požadavek byl i na více prostoru k diskuzi.

Myslím si, že z průzkumného šetření je zřejmé, že senioři považují jiné potřeby za důležité, než jaké jim přisuzuje společnost. Bylo by podle mého názoru vhodné zaměřit se dále na průzkum názoru veřejnosti na vzdělávání seniorů a věnovat se také do hloubky potřebám, které jsou pro seniory důležité. Poté by bylo dobré získané výsledky porovnat. Myslím si, že by zde byly značné rozdíly. Výsledky by se následně daly použít k vytvoření nového konceptu vzdělávání seniorů. Své výzkumné šetření tedy považuji za první krok k většímu a hlubšímu zkoumání problému.

Resumé

Bakalářská práce na téma Systém vzdělávání seniorů se skládá z devíti kapitol. V úvodní, první kapitole jsem vymezila pojem stáří a rozdělila ho na 3 typy. Dále jsem se věnovala charakteristice procesu stárnutí a změnám, které jsou se stářím spojené. Kapitulu jsem zakončila demografickým vývojem. Druhá kapitola je věnována vědám – andragogice a gerontogogice. Popsala jsem význam, funkce a specifika vzdělávání seniorů. Systému vzdělávání seniorů v ČR je věnována třetí kapitola. Po krátkém uvedení jsem nastínila koncept celoživotního vzdělávání, do kterého vzdělávání seniorů patří. Poté jsem se zabývala konkrétně vzděláváním seniorů – cíli, faktory a bariérami, metodami ve vzdělávání starších osob. Čtvrtá kapitola je věnována konkrétním formám vzdělávání seniorů, popsala jsem i formy, které v ČR chybí. Závěrečná kapitola je věnována shrnutí teoretické části práce se zdůrazněním nejdůležitějších částí práce.

Šestá až devátá kapitola je věnována průzkumnému šetření, které bylo zaměřeno na spokojenost posluchačů U3V se vzděláváním. Průzkum slouží jako vhled do situace vzdělávání na U3V a může sloužit jako podklad k hlubšímu zkoumání.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá systémem vzdělávání seniorů. Popisuje stáří, vědy zabývající se vzděláváním dospělých a seniorů. Je zde nastíněn koncept celoživotního vzdělávání, cíle, faktory, bariéry a metody ve vzdělávání seniorů. Jsou zde popsány formy vzdělávání seniorů. Průzkumné šetření je o spokojenosti posluchačů na Univerzitě třetího věku se vzděláváním.

Klíčová slova

Stáří, stárnutí, andragogika, gerontogika, vzdělávání, celoživotní vzdělávání.

Annotation

Bachelor work focus on education system of seniors. Describe old age, sciences focus on education of adults and seniors. There is outline concept lifelong learning, aims, factors, barrier and methods in education of seniors. There are also forms of education of seniors. The survey is about satisfaction of learners with education at University of the third age.

Keywords

Old age, aging, adult education, gerontopedagogy, education, lifelong learning.

Seznam použité literatury

1. Právní předpisy

1. *Charta základních práv EU.*
2. Úplné znění usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení *Listiny základních práv a svobod* jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění.
3. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

2. Literatura

1. BOČKOVÁ, V. (2000). *Celoživotní vzdělávání - výzva nebo povinnost?* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
2. ČORNANIČOVÁ, R. (2007). *Edukácia seniorov: vznik, rozvoj, podnety pre geragogiku.* Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava.
3. ČORNANIČOVÁ, R. (1996). *Funkcie výchovy a vzdelávania seniorov.* IN J. Tillich, *Deset let vzdělávacích aktivit pro seniory.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
4. GRUBEROVÁ, B. (1998). *Gerontologie.* České Budějovice: Jihočeská univerzita.
5. HENDL, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.* Praha: Portál.
6. KUBALČÍKOVÁ, K. (2006). [online]. *Expertíza pro cílovou skupinu "Senioři".* [cit. 2010-03-12]. Dostupné z WWW: <http://www2.brno.cz/index.php?nav01=11279&nav02=11289&nav03=11324>
7. KRETSCHMEROVÁ, T., ŠIMEK, M. (2004). *Projekce obyvatelstva České republiky do roku 2050.* Demografie, roč. 46, č. 2.
8. MALACH, J. (2003a). *Efektivní metody vzdělávání dospělých.* Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta.
9. MALACH, J. (2003b). *Systémy vzdělávání dospělých.* Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta.
10. MÜHLPACHR, P. (2001). *Geragogika pro speciální pedagogy.* Brno: Masarykova univerzita.
11. MÜHLPACHR, P. (2008). *Základy gerontologie.* Brno: MSD.
12. PACOVSKÝ, V. (1981). *Gerontologie.* Praha.
13. PACOVSKÝ, V. (1997). *Proti věku není léku? Úvahy o stárnutí a stáří.* Praha: Karolinum.

14. PALÁN, Z. (1997). *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Olomouc: DAHA.
15. PALÁN, Z. (2002). *Základy andragogiky*. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského.
16. PALÁN, Z., & LANGER, T. (2008). *Základy andragogiky*. Praha: Univerzita J. A. Komenského.
17. PETŘKOVÁ, A., & ČORNANIČOVÁ, R. (2004). *Gerontagogika: Úvod do teorie a praxe edukace seniorů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
18. PETŘKOVÁ, A. (1994). *Psychologické aspekty vzdělávání seniorů*. IN R. Čornaničová, Obohacovanie života starších ľudí edukatívnymi aktivitami: Zborník zo seminára s mezinárodnou účasťou konaného pri príležitosti Európskeho roka starších ľudí a solidarity medzi generáciami. Bratislava: Národné osvetové centrum.
19. PETŘKOVÁ, A. (1998). *Senioři jako účastníci vzdělávacích aktivit*. IN D. Šimek, The individual and society at the turn of the century: view from both sides. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
20. PŘÍHODA, V. (1974). *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: SPN.
21. RABUŠIC, L. (2008). *Senioři a jejich vzdělávání*. IN M. Rabušicová, & L. Rabušic, Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice. Brno: Masarykova univerzita.
22. RABUŠICOVÁ, M., & RABUŠIC, L. (2008). *Teoretický kontext a metodologická východiska*. IN M. Rabušicová, & L. Rabušic, Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice. Brno: Masarykova univerzita.
23. *Senioři v ČR v datech*. (2009). [online]. Praha: Český statistický úřad. [cit. 2010-04-04]. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1417-09>
24. SKAGER, R. (1977). *Curriculum evaluation for lifelong education: Developing criteria and procedures for the evaluation of school curricula in the perspective of lifelong education: A Multinational study*. Oxford: Pergamon Press.
25. *Strategie celoživotního učení ČR*. (2007). [online]. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. [cit. 2010-04-04]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/strategie-celozivotniho-uceni-cr-1>
26. ŠEMBEROVÁ, J. (2004). *Univerzita třetího věku jako součást celoživotního vzdělávání v České republice 2004*. IN Vzdělávání seniorů na vysokých školách v České republice 2004: Sborník z příspěvků z konference. České Budějovice: Jihočeská univerzita.
27. ŠERÁK, M. (2009). *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál.

28. ŠERÁK, M., & DVOŘÁKOVÁ, M. (2009). *Kapitoly z teorie a praxe vzdělávání dospělých*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Institut vzdělávání a poradenství.
29. ŠTYGLEROVÁ, T. (2009). *Vývoj obyvatelstva v České republice v roce 2008*. Demografie, roč. 51, č. 3.
30. VETEŠKA, J., & TURECKIOVÁ, M. (2008). *Kompetence ve vzdělávání*. Praha: Grada.

3. Internetové zdroje

1. Janíčková, O. *Rozhlasová akademie třetího věku*. [online]. [cit. 2010-04-12]. Dostupné z WWW: <http://www.tretivek.cz/200711/rozhlasova-akademie-tretiho-veku/>
2. *Stanovy klubu aktivního stáří*. [online]. [cit. 2010-04-12]. Dostupné z WWW: <http://www.klas.7x.cz/stanovy-klubu>
3. *Vzdělávání seniorů*. [online]. [cit. 2010-03-28]. Dostupné z WWW: <http://www.lli.vutbr.cz/vzdelavani-senioru>

Odkazový a poznámkový aparát

Charta základních práv EU	20
LZPS	20
Projekce obyvatelstva	19
Senioři v ČR v datech	11
Strategie	21
Bočková, V.	16, 21, 23
Čornaničová, R.	7, 14, 15, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 33
Dvořáková, M.	21, 22, 23
Gruberová, B.	6, 9, 11
Hendl, J.	40
Kubalčíková, K.	19
Langer, T.	12, 13, 21, 22, 23
Malach, J.	21, 28
Mühlpachr, P	5, 6, 8, 12, 13, 14, 34, 35
Pacovský, V.	6, 8, 10
Palán, Z.	12, 13, 14, 21, 22, 23, 24
Petřková, A.	24, 25, 26, 27, 28, 29, 46, 47, 48
Příhoda, V.	5
Rabušic, L.	20, 22, 23, 26
Rabušicová, M.	20, 22, 23
Skager, R.	20
Šemberová, J.	35
Šerák, M.	14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 25, 32, 33
Štyglerová, T.	10
Tureckiová, M..	13
Veteška, J.	13

Seznam symbolů a zkratek

A3V	Akademie třetího věku
ASČR	Asociace Samaritánů České republiky
AU3V	Asociace Univerzit třetího věku
ČR	Česká republika
EU	Evropská Unie
KLAS	Klub aktivního stáří
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
PC	počítač
RATV	Rozhlasová akademie třetího věku
U3V	Univerzita třetího věku
UVČ	Univerzita volného času
VUT	Vysoké učení technické
WHO	Světová zdravotnická organizace

Přílohy

Příloha č. 1 Otázky strukturovaného rozhovoru

Otázka č. 1

Jak jste se o vzdělávání na U3V dozvěděl/a?

Otázka č. 2

Co vás vedlo ke vzdělávání se na U3V?

Otázka č. 3

Zúčastnil/a jste se někdy dříve (účastníte se v současnosti) další vzdělávací aktivity?

Pokud ano, tak jaké?

Otázka č. 4

O jaké téma máte při vzdělávání největší zájem?

Otázka č. 5

Existují témata, která vám v nabídce vzdělávacích aktivit chybí?

Otázka č. 6

Co si myslíte o nabídce vzdělávání pro osoby v postproduktivním věku jako celku?

Otázka č. 7

Jaký je podle vašeho názoru zájem o vzdělávání v postproduktivním věku?

Otázka č. 8

Jaká je podle vás dostupnost vzdělávání na U3V?

Otázka č. 9

Myslíte si, že způsob vzdělávání na U3V je vyhovující? (Proč ne?)

Otázka č. 10

Co shledáváte na vzdělávání se v pozdějším věku jako nejtěžší?

Otázka č. 11

Co vám studium na U3V přineslo?

Otázka č. 12

Naplnilo studium na U3V vaše očekávání?

Otázka č. 13

Jaké je vaše dosažené vzdělání?

Otázka č. 14

Jaký je váš rodinný stav?

Otázka č. 15

Jaký je váš věk?